

Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelma

Mässeli, Seija

2013 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelma

Seija Mässeli
Sosiaalialan ko
Opinnäytetyö
Joulukuu, 2013

Seija Mässeli

Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelma

Vuosi 2013

Sivumäärä 58

Tämän opinnäytetyön toimeksiantona oli tuottaa yksityiselle lastensuojelun yrittäjälle, Onnentupa Oy:lle jälkihuollon ohjeistus. Onnentupa Oy koostuu neljästä Tuusulan alueella sijaitsevasta perhekodista, jotka kuuluvat Ammatillisten perhekotien liittoon. Jälkihuolto on nousut koko ajan ajankohtaisemmaksi aiheeksi, ja yksityisiltä perhekodeilta kysytään koko ajan enemmän jälkihuollon mahdollisuuksista. Tämän kehityksen tueksi tarvittiin jälkihuollon ohjeistus, josta muodostuisi toimiva arjen työväline.

Työ on toteutettu kvalitatiivisena aineistotutkimuksena, jossa on käytetty kirjallisten lähteiden lisäksi Onnentupa Oy:n työntekijöiden haastatteluja. Näin on pyritty varmistamaan, että lopputulos on yksityisyrittäjän toiveiden mukainen ja tietyille yksiköille sopiva.

Opinnäytetyö sisältää raportin, jossa käsitellään aiheeseen liittyvä teoriaosuus, jossa kuvataan lastensuojelu kokonaisena prosessina ja tarkastellaan etenkin perhekotien tarjoamaa sijaishuoltoa. Nuoruus herkkänä ikävaiheena on myös otettu tässä raportissa erilliseksi tarkastelun kohteeksi. Varsinaisen raportin jälkeen esittelen opinnäytetyössäni konkreettisen jälkihuoltosuunnitelman Onnentupa Oy:lle.

Jälkihuolto on osa lastensuojelun kenttää, mutta sitä ei varsinaisesti pidetä kokonaan omana alueenaan vaan enemmänkin sijaishuollon jatkeena. Jälkihuollon perusasioista, kuten sen kestosta ja järjestämisvelvollisuudesta määrää lastensuojelulaki, mutta laki ei määrittele jälkihuollolle tarkkaa sisältöä. Näin ollen tutkimuskysymykseksi muodostui pohdinta siitä, millainen on hyvä jälkihuoltosuunnitelma.

Lopputuloksena syntyi konkreettinen ohjeistus, joka käsittelee jälkihuollon prosessin seikka-peräisesti aina jälkihuollon suunnittelusta sen arviointiin ja päättymiseen. Ohjeistus on pidetty yleisluontoisena, jotta sen voi yksilöidä jokaiselle itsenäistyvälle nuorelle sopivaksi.

Avainsanat: Lastensuojelu, nuoruus, sijaishuolto, perhekoti, jälkihuolto.

Seija Mässeli

The after-care plan for Onnentupa Oy

Year	2013	Pages	58
------	------	-------	----

The assignment for this thesis was to produce an after-care plan for a private entrepreneur in child-protective services; Onnentupa Oy. Onnentupa Oy consists of four family care units located in the area of Tuusula. All these family care units belong to the Ammatillisten perhekotien liitto (Union of professional family care units). After-care has consistently risen to be more and more topical issue, and private family care units get constantly asked more about the chances of after-care. In support of this development an after-care plan was needed that could provide a working tool in the business's weekday.

The work has been executed as a qualitative material research, in which literary sources have been used in addition of the interviews of Onnentupa Oy's employees. This has been done to ensure that the product fits the wishes of the private entrepreneur and is fitting for specific care units.

This thesis includes a report, which goes through the important theories related to the subject, like child-protective services as a whole process. Special attention is brought to the foster care that the family care units provide. A separate analysis of youth as a delicate age is also included in this report. After the actual report I go on to model the concrete after-care plan for Onnentupa Oy.

After-care is part of the field of child-protective services, but it's not really thought of as a whole separate entirety. Instead it is viewed as a continuation for foster care. Finland's laws of child-protective services determine the basics of after-care, like how long it lasts and who is obliges to offer it as a service, but the law does not define the precise content of what should be included in an after-care plan. This leads to my research problem: what does a good after-care plan look like?

As a final result of this thesis a concrete instruction was produced. It goes through the process of after-care in detail from the planning of after-care to its evaluation and ending the after-care. This instruction has been held general in nature, so that it can be individualized to every young man and woman who are in the process of gaining independence.

Keywords child-protective services, youth, foster care, family care unit, after care.

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Aikaisemmat tutkimukset	7
3	Nuoruus elämänvaiheena	8
3.1	Esipuberteetti	8
3.2	Murrosikä	9
3.3	Varhaisaikuisuus	10
3.4	Nuori sijaishuollossa	11
4	Lastensuojeluprosessi	13
4.1	Lastensuojelu	13
4.2	Sijaishuolto	15
4.3	Jälkihuolto	16
4.4	Jälkihuollon lainsäädäntö	16
5	Sijaishuolto perhekodissa	18
5.1	Perhekoti	18
5.2	Ammatillinen perhekoti	18
5.3	Lastensuojelutyö Onnentupa Oy:ssä	19
6	Nuorten itsenäistyminen perhekodista	21
6.1	Henkinen valmistautuminen	22
6.2	Käytännön järjestelyt	23
6.3	Jälkihuollon erityishaasteet	24
7	Opinnäytetyön tutkimusongelma	25
8	Opinnäytetyön toteutus	26
8.1	Lähtökohta	26
8.2	Aineiston keruu	26
8.3	Haastattelujen rakentuminen	28
8.4	Haastattelut aineiston keruun menetelmänä	29
8.5	Aikataulu	30
8.6	Jälkihuoltosuunnitelman hyödynnettävyys ja perustelut	31
9	Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelma	32
9.1	Jälkihuollon suunnittelu	33
9.1.1	Nuoren arjen taitojen kartoitus	33
9.1.2	Verkostokartoitus	34
9.1.3	Palveluiden ja toimijoiden kartoitus	35
9.1.4	Työn ja vastuun jako	36
9.2	Nuoren tarpeet ja toiveet huomioiva jälkihuoltosuunnitelma	37
9.3	Arviointipalaverien ja muun yhteistyön konkreettinen aikatauluttaminen	37
9.4	Itsenäistymisvalmiuksien tukeminen	38

9.4.1	Asumisen järjestäminen ja tukeminen	39
9.4.2	Psykososiaalinen tuki	40
9.4.3	Taloudellinen tuki.....	40
9.4.4	Koulutuksen ja työelämän tukeminen	41
9.4.5	Harrastusten ja vapaa-ajan tukeminen.....	42
9.4.6	Terveystuoltopalvelut.....	42
9.5	Nuori täyttää 21 vuotta tai kieltäytyy jälkihuollon jatkamisesta	43
9.5.1	Jälkihuollon onnistumisen arviointi	44
9.5.2	Suunnitelma nuoren käytettävissä olevista palveluista jälkihuollon päätyttyä.....	44
9.5.3	Jälkihuolto päättyy	45
10	Opinnäytetyön pohdinta ja ammatillisen kasvun arviointi	45
	Lähteet	47
	Liitteet	50

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia Onnentupa Oy:lle toimiva jälkihuollon suunnitelma. Onnentupa Oy on Tuusulan alueella sijaitseva neljästä perhekodista koostuva yhtiö, jonka johtajana ja opinnäytetyöni toimeksiantajana toimii Reija Virkkunen.

Opinnäytetyö on koottu kvalitatiivisena aineistotutkimuksena, jonka raporttiin sisältyvä teoriaosuus käsittelee sijaishuoltoa kokonaisena prosessina ja painottaa etenkin perhekotien näkökulmaa. Lisäksi nuoruus herkkänä ikävaiheena on nostettu raportissa olennaiseen asemaan. Varsinaisen raportin päätteeksi esittelen opinnäytetyön tuotoksen, Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelman, jonka on tarkoitus palvella lastensuojelun arjessa toimivana työkaluna tuomalla johdonmukaisuutta jälkihuoltoprosessiin.

Jälkihuolto on aiheena hyvin tärkeä ja ajankohtainen, koska lastensuojelun maailmassa käydään jatkuvaa keskustelua siitä, miten itsenäistyvät huostaanotetut lapset selviytyisivät elämässään paremmin. Monella ammattilaisella on pelko siitä, että huostaanotettuna olleet lapset pärjäävät jo tilastojen valossa aikuiselämässä keskimääräistä huonommin. Hyvän sijaishuollon jatkeena oleva toimiva jälkihuolto voi pelastaa nuoren syrjäytymiseltä ja väliinputoamiselta.

Toimiva jälkihuolto on myös yksi elinehto yksityiselle sijaishuoltoa tarjoavalle yritykselle. Asiakkaana toimivat sijoittavat kunnat ovat jatkuvasti entistä kiinnostuneempia ja tarkempia sijoituksen laadusta ja pysyvyydestä kokonaisuutena, ja tähän kokonaisuuteen kuuluu myös onnistunut jälkihuolto.

Opinnäytetyössä haasteellista on ollut se, ettei ole olemassa yhtä ainoaa toimivan jälkihuollon mallia, vaan hyviä jälkihuoltosuunnitelmia voi olla monenlaisia, vaikka ne koostuvatkin tietyistä lainsäädännön määräämistä osista. Tämä johti tutkimuskysymykseeni: minkälainen on hyvä jälkihuoltosuunnitelma?

2 Aikaisemmat tutkimukset

Lastensuojeluun sijoitettujen nuorten itsenäistymisestä ja jälkihuollosta on tehty useita tutkimuksia, ja monet sosiaalialan koulutusohjelman käyneet ovat myös tuottaneet opinnäytetöitä aiheesta. Opinnäytetöissä aihetta on kutakuinkin aina lähestytty laadullisesta näkökulmasta; jälkihuollon toimivuutta on monesti kartoitettu esimerkiksi kyselytutkimuksilla. Tällaisissa tutkimuksissa on jälkihuollon onnistumisen mittarina pidetty asianomaisten tyytyväisyyttä prosessiin sen sijaan, että aihetta olisi lähestytty kysymällä, mistä palasista hyvä jälkihuolto koostuu.

Iso osa jälkihuoltoa koskevista selvityksistä keskittyy omani tavoin tiettyyn lastensuojelun yksikköön tai kuntaan. Tämä on sinänsä hyvin ymmärrettävää, koska rajatusta alueesta on helppompaa muodostaa pätevää tietopohjaa. Lisäksi tietty yksikkö tai kunta on monesti myös opinäytetyön toimeksiantaja. Esimerkiksi Taija Kaltiainen ja Marianne Rosenius ovat tehneet selvityksen jälkihuoltotyön toteutumisesta Mehiläisen lastensuojeluyksiköissä (2012). Heidän tavoitteenaan oli tehdä kartoitusta, jotta Mehiläisen jälkihuollon toimintaa voitaisiin kehittää. Jälkihuoltoon liittyviä tutkimuksia on myös toteutettu monelta eri kannalta. Edellä mainittu Kaltiaisen ja Roseniuksen tutkimus keskittyy työntekijöiden näkökulmaan, mutta hyvin monissa, etenkin viime vuosina tehdyissä vastaavissa selvityksissä on pääpaino näyttänyt olevan itsenäistymisvaiheessa olevien nuorten omista kokemuksista, ja niihin on kerätty aineisto nimenomaan jälkihuollossa olevilta nuorilta esimerkiksi viranomaisten tai työntekijöiden sijaan. Tällaisen nuorien kokemuksiin keskittyvän tutkimuksen teki myös Marko Kivihalme. Kivihalme haastatteli asumisharjoittelussa olevia nuoria saadakseen heiltä mielipiteitä asumisharjoittelusta. Tämän oli tarkoitus toimia pohjana jälkihuollon ja asumisharjoittelun mahdolliselle kehittämiseksi (Kivihalme, 2012).

Koska jälkihuolto tehdään parhaimmillaan työntekijän ja itsenäistyvän nuoren yhteistyönä, ei voida sanoa, että jommankumman näkökulma olisi toista olennaisempi tai tärkeämpi. Sekä työntekijän että jälkihuollossa olevan nuoren tyytyväisyys prosessin toimivuuteen voidaan nähdä merkkeinä onnistuneesta prosessista. Olin ensin harkinnut tätä usein käytettyä nuorten näkökulmaa myös omalle kohdalleni, koska asiakkaiden mielipiteiden kuuleminen olisi sinänsä ollut mielenkiintoista kuultavaa. Toimeksiantoni oli kuitenkin rakentaa ennen kaikkea toimiva työväline Onnentupa Oy:lle, eikä minulla ollut kapasiteettia rakentaa sitä ilman työntekijöiltä saatua kokemukseen perustuvaa kommentointia.

3 Nuoruus elämänvaiheena

3.1 Esipuberteetti

Esipuberteetilla tarkoitetaan murrosikää edeltävää aikaa, mutta se tuntuu kuitenkin ainakin ikähaarukoinnin puolesta olevan jokseenkin kiistanalainen käsite. Eri kirjoittajat lukevat tähän ikävaiheeseen kuuluvaksi eri-ikäisiä nuoria. On myös kirjoittajia, jotka eivät lue esipuberteettia vielä nuoruuden vaiheeksi. Monesti nuoruuden ajatellaankin alkavan vasta puberteetista, ja esipuberteetti-ikäisten sijaan puhutaan yksinkertaisesti lapsista. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, koska puberteetti tuo mukanaan sekä fyysisiä että psyykkisiä muutoksia, jotka ovat helposti nähtävissä, ja ne voidaan näin nähdä erillisenä käännekohtana ihmisen kehityksessä. Esipuberteetti-ikä on kuitenkin mukana tässä jäsennyksessä, koska halusin hahmottaa nuoruutta nuoren itsensä näkökulmasta.

Perinteisesti nuoruutta kuvaillaan usein sosiaalisen yhteisön termein (viittauksina alasteeseen, ylä-asteeseen, rippikouluun, valmistumiseen, ammatin hankintaan ja niin edelleen), eikä niinkään tietyn ikähaarukan näkökulmasta. Tämä lieneekin monesti selkeämpi ratkaisu, koska nuoruus ja sen eri vaiheet ovat jokseenkin liukuva käsite, jotka eivät tapahdu kaikilla tietyn ikäisenä vaan jokaisella yksilöllisesti. Karlsson (2013, 2.) kuvaa esipuberteetti-ikäistä selkeästi vielä lapseksi. Hän kuitenkin katsoo samalla seuraavan ikävaiheen alkaneen, koska lapsessa voi jo nähdä viitteitä murrosiän fyysisestä ja psykososiaalisesta kehityksestä. Lapsi saattaa itsekin tiedostaa tätä kehitystä itsessään, ja saattaa ilmentää niin sanottua pikkuvanhuutta, eli esimerkiksi kieltäytyä tietyistä leikeistä, koska ne ovat hänen mielestään jo liian lapsellisia. Karlsson kuitenkin huomauttaa, että tässä ikävaiheessa olisi erittäin tärkeää antaa lapsen olla vielä lapsi. Lapselle ei esimerkiksi tarvitsisi vielä tämän ikäisenä ostaa teini-ikäisille tyypillisiä asioita kuten meikkejä tai tietynlaisia vaatteita. Oman kännykän ostamisenkin voi jättää vielä paljon myöhemmäksi, ellei tilanne sitä välttämättä vaadi. Esipuberteettista lapsi siirtyy liukuvasti kohti murrosikää.

Tytöt saavuttavat puberteetin keskimäärin hieman poikia aikaisemmin. Karlsson kuitenkin muistuttaa julkaisussaan, että jokainen lapsi kasvaa yksilöllisesti niin henkisesti kuin fyysisestikin. Tämän takia lapselta ei pidä odottaa tietynlaista kehitystä tapahtuvaksi juuri samalla hetkellä kuin muilla ikätovereilla. Lasten yksilöllisyyden vuoksi ei myöskään voida antaa tarkkaa ikämääritelmää sille, milloin lapsen esipuberteetti on ohi ja varhaispuberteetti alkanut. Varmimmat merkit esipuberteetista murrosikään siirtymisessä lienevät kehon fyysiset muutokset, joskin fyysiset muutokset monella aloittavaa pituuskasvun nopeutumista, eli niin sanottua kasvupyrähdystä pidetään usein vielä murrosikää edeltävänä muutoksena. Tässä ikävaiheessa lapsi aloittaa nuoruusikään liittyvän tempoilun kavereiden ja vanhempien välillä. Kaverit muuttuvat yhä tärkeämmiksi, mutta vanhemmilta haetaan edelleen turvaa. Moni vanhempi saattaakin jo lapsen varhaista kapinointia seuratessaan ihmetellä, että joko se murrosikä alkoi. (Karlsson, 2013, 2-3.)

3.2 Murrosikä

Nuoruus ja etenkin murrosikä nähdään kehittyvälle lapselle myrskyisänä ajanjaksona, ja monelle se onkin sitä kaikkine muutoksineen. Murrosiän ajatellaan alkavan 12-15 vuotiaana, kun lapsi saavuttaa fyysisen sukukypsyyden, mutta kuten edellä on mainittu, murrosiän alkamisesta näkyy usein merkkejä jo aikaisemmin esimerkiksi lapsen käytöksessä. Lapsi alkaa murrosiän kynnyksellä kehittää hyvin jyrkkää, jopa mustavalkoista ajattelua. Aika on myös lapselle itselleen haastavaa, koska mieli voi muuttua ääripäästä toiseen hyvin nopeasti. Etenkin suhtautuminen vanhempiin ja ystäviin voi muuttua jopa monta kertaa päivässä. On kuitenkin syytä muistaa, että kehitys on paitsi yksilöllistä, myös jaksottainen prosessi. Samassakin perheessä

voi näkyä hyvin erilaisia murrosiän oireiluja, eikä lapsia siksi ole syytä verrata sisaruksiin, naapurin lapseen tai muihinkaan ikätovereihin. (Jarasto & Sinervo 1999, 29-32.)

Fyysisen sukukypsyuden saavuttaminen käynnistää hormonitoiminnan, joka taas säätelee kehon muutoksia. Murrosikä ei kuitenkaan ole pelkkien hormonien määrittelyä, vaikka usein karrikoidusti ajatellaankin. Nuoressa jylläävät yhtäaikaan biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät, ja niiden kehitys etenee jokaisella yksilöllisesti. Etenkin fyysisellä kehityksellä on kuitenkin nuorille valtavia sosiaalisia vaikutuksia; varhain kehittyneet ovat usein suosittuja, ja ikätoverit saattavat pitää heitä jopa esikuvina, kun taas myöhään kehittyneet saattavat ajautua jopa syrjityn asemaan. Tämän kaiken keskellä lapsella alkaa psyykinen aikuistumisprosessi, johon kuuluu myös sosiaalisten suhteiden luominen ja seksuaalinen kehitys. Kehityksen ollessa kesken nuori vertaa itseään hyvin paljon muihin ikätovereihinsa ja miettii paljon, mitä muut hänestä ajattelevat. Tämä ei kuitenkaan ole pelkkä itsetunnon puutteesta johtuva ongelma, vaan normaali osa empatiakyvyn kehittymistä. Nuori kehittää kykyään nähdä asioita toisen ihmisen näkökulmasta. On kuitenkin muistettava se ja muistutettava nuorta siitä, että myös empatiakyky on vielä keskeneräinen, rakentuva alue, ja siksi se voi tuoda mukanaan vääriä tulkintoja etenkin, kun siihen lisätään nuoren vielä sangen mustavalkoinen ajattelu. Nuori voi esimerkiksi olla omassa mielessään ehdottoman varma siitä, että tietää, mitä muut hänestä ajattelevat, vaikka nämä mielikuvat eivät vastaisi muiden todellisia käsityksiä lainkaan. (Jarasto & Sinervo 1999, 42-47.)

Nuoruuden lähentyessä keskivaihettaan noin 14-16 vuoden ikäisenä nuori voi alkaa pitää itseään jo valmiina, lähes aikuisena, mutta todellisuudessa esimerkiksi hänen kykynsä vaativaan ja abstraktiin ajatteluun on vielä tässä vaiheessa kehitykseltään kesken. Nuori myös osoittaa keskenkasvuisuuttaan vielä tässä vaiheessa selkeästi käytöksellään; hän elää edelleen ainakin osittain "tässä ja nyt" -maailmassa, eivätkä kärsivällisyys ja kyky ajatella asioita pitkäjänteisesti ole vielä täysin kehittyneet. Tästä seuraa, että nuori ei vielä hahmota täysin tekojen syitä ja seurauksia eikä näe asioita osana suurempia kokonaisuuksia. Nuoren elämässä lähimmille aikuisille tämä on usein raskasta aikaa, koska fyysisestä ja psyykkisestä kasvusta ja ajattelun kehittymisestä huolimatta nuoren tunteet lähimpiä aikuisia kohtaan ovat edelleen hyvin ristiriitaiset, ja esimerkiksi kaveripiirin paineet voivat pahentaa tätä tilannetta entisestään. (Jarasto & Sinervo 1999, 47-54.)

3.3 Varhaisaikuisuus

Murrosiästä ja siitä selviytymisestä on hyvin runsaasti kirjallisuutta, mutta aikuistumista ja itsenäistymistä ei olla ilmeisesti nähty samanlaisena käännekohtana tai yhtä radikaalina kriisinä. Varhaisaikuisuuteen liittyy kuitenkin runsaasti sellaisia käännteitä ja odotuksia, jotka ovat nuorelle itselleen isoja asioita. Varhaisaikuisuudessa nuori haluaa yleensä vetää selkeän

viivan siihen, ettei häntä enää kohdeltaisi kuin lasta, vaikka joskus hänen päätöksensä saattavatkin olla äkkipikaisia ja vaikuttaa lapsellisilta. Isoimpana asiana tässä ikävaiheessa nuori saavuttaa kahdeksantoista vuoden iän, eli virallisen aikuisuuden rajapyykin. Monesti nuorella on ollut tästä rajapyykistä jo monta vuotta suuret odotukset. Nuori voi kertoa kuinka saa sitten ajokortin ja muuttaa pois kotoa ja päättää itse omista asioistaan ja niin edelleen. Todellisuus voi tällaisten odotusten jälkeen iskeä kovanakin, kun nuori aikuistuuessaan ymmärtää, että hänen elämänsä rakentuu hänen omien ominaisuuksiensa varaan, ja yhteiskunnalla on paljon aikuisuuteen liittyviä odotuksia. Yleisesti esimerkiksi odotetaan, että täysi-ikäinen henkilö elättää itse itsensä täysipainoisena yhteiskunnan jäsenenä, mutta monella kahdeksantoistavuotiaalla nuorella on vielä pitkä matka minkäänlaiseen vakinaiseen työhön omasta asunnosta puhumattakaan. (Jarasto & Sinervo 1999, 55-58.)

Aikuisuuden tuoma vapaus ja vastuu voivat myös lamauttaa nuoren, jolloin hän juuttuu paikalleen eikä uskalla tehdä mitään. Tässä vaiheessa nuori tarvitsee lähellä olevien aikuisten tukea. Nuori toki osoittaa tässä ikävaiheessa ulkoista itsenäisyyttä, mutta on vielä sisäisesti tietyllä tasolla riippuvainen vanhemmistaan. Nuoruuden ja murrosiän tavoin aikuisuus nähdään nykyään yhtä lailla liukuvana käsitteenä. Ennen ajateltiin, että nuori lakkaa kasvamasta ja kehittymästä tietyn ikäisenä, eli saavuttaa aikuisuuden, mutta nykyään ajatellaan, että kehitys jatkuu koko elämän ajan. (Jarasto & Sinervo 1999, 55-58.)

3.4 Nuori sijaishuollossa

Kuten edellä olevissa kappaleissa on kuvattu, nuoruus on jo itsessään haastavaa aikaa ihmiselle, joten ei ole ihme, että sijoitetun nuoren elämä on vielä haastavampaa. Tästä huolimatta sijaishuollossa olevat nuoret yleensä jaetaan hyvin karkeasti kahteen ryhmään: Lapset ovat joko viattomia perhetaustansa uhreja tai itse omalla väärällä toiminnalla ongelmansa aiheuttaneita. Jopa ammattiauttajat ja asiantuntijat käyttävät ainakin puheissaan tällaista mustavalkoista jaottelua, joka ei ole millään tavalla edullinen nuoren itsensä kannalta. Toisaalta myös lastensuojelun piirissä oleviin nuoriin sovelletaan sitä ajattelua, että nuoruus on jo itsessään ongelmia tuovaa aikaa, ja lapsi näin ollen muuttuu enemmän ongelmia aiheuttavaksi nimenomaan ikänsä ja kehitysvaiheensa takia. Näitä kategorisointeja tehdessä on jokaisen ammattilaisen syytä palauttaa mieliin, että nämä määritelmät tulevat ulkoa päin, eivätkä nuoresta itsestään. Lastensuojelussa nimenomaan nuoruusvaihe tuntuu kuitenkin asettavan vaikean kysymyksen työntekijöille: mikä osa nuoren käytöksestä on tavallista murrosikään liitettävää kokeilun halua tai kasvukipujen oireilua, ja mikä menneisyyden tai nykytilanteen aiheuttamaa purkautumista? (Bardy 2009, 168-169.)

Monesti sijaishuollosta puhuttaessa ajatellaan, että todellinen kriisi lapselle on joutuminen sijoitetuksi pois biologisten vanhempien luota. Tämä on kuitenkin hyvin harvoin muuta kuin

pieni osa totuutta. Toki huostaanotto on tilanteena kriisi, eikä lapsen voi olettaa saman tien sopeutuvan aivan uusiin ihmisiin ja uudenlaiseen elämään erossa vanhemmistaan, mutta käytännössä aina kaikkein suurin kriisi on se, mitä lapsi on kenties pienestä pitäen alkuperäisessä kodissaan kokenut. Vaikka esimerkiksi internetin keskustelupalstoilla esitetäänkin ahkerasti aiheesta sängen värikkäitä teorioita, on syytä pitää mielessä, että lastensuojelua ohjaa tarkka lainsäädäntö, eikä huostaanottoa voi edes harkita, jos siihen ei ole selkeästi näkyviä syitä. Näitä huostaanottoon johtaneita syitä lapsi tulee kantamaan mukanaan vielä vuosia huostaanoton jälkeenkin, usein tavalla tai toisella koko loppuelämänsä. Huostaanoton taustalla on usein päihteiden käyttöä, mielenterveysongelmia ja jopa väkivaltaa, joten on ymmärrettävää, että nuori kantaa näitä tapahtumia mukanaan. Manninen kuvaa väitöskirjassaan kuinka edellä mainitut huostaanoton syyt aiheuttavat sen, että suurella osalla Suomessa huostaanoton piiriin tulevista lapsista on huomattavia psykososiaalisia ja psykiatrisia ongelmia sekä oppimisvaikeuksia. Tästä syystä sijaishuollossa olevalla nuorella on jo monta asiaa lähtökohtaisesti haastavammalla tolalla kuin sellaisilla ikätovereillaan, jotka eivät ole joutuneet sijaishuollon piiriin. (Manninen 2013, 21-22.)

Sijaishuollossa pyritään antamaan nuorelle parhaat mahdollisuudet elämään huostaanoton jälkeen, ja esimerkiksi ammattitaitoinen psykologinen tuki kestää yleensä koko huostaanoton ajan ja mahdollisuuksien mukaan sen jälkeenkin. Saadusta tuesta ja uudesta alusta huolimatta Manninen kuitenkin näkee näiden huostaan otettujen nuorten tulevaisuuden mahdollisuudet paljon synkempinä kuin muiden ikätovereiden. Esimerkiksi näiden nuorten syrjäytymisen riski on paljon suurempi, eivätkä he kouluttaudu keskimäärin yhtä pitkälle kuin vastaavan ikäiset toverinsa. Sijoitetuilla nuorilla on myös suurempi taipumus rikolliseen käyttäytymiseen. On kuitenkin muistettava, että vaikka nämä riskitekijät ovat todellisia ja yhteiskunnan kannalta ongelmallisia, on Mannisen tutkimuksessa kyse nimenomaan koulukoteihin sijoitetuista nuorista. Koulukoti on kuitenkin usein lastensuojelun viimesijainen keino, eli näillä nuorilla on monesti jo useampi sijoituspaikka takanaan, ja he ovat päätyneet koulukotiin nimenomaan siksi, että eivät ole pärjänneet perhekodissa tai lastensuojelulaitoksessa (Manninen 2013, 67-74.). Näin ollen voisi olettaa, että koulukotiin päätyneillä nuorilla on usein syvempiä vaikeuksia oppia, käyttäytyä ja sulautua yhteiskuntaan kuin sellaisella nuorella, joka esimerkiksi jää perhekotiin ensimmäisenä sijoituksenaan. Koulukodeissakin on kuitenkin lastensuojelulain mukainen sijaishuolto ja jälkihuolto, joten tulokset voi nähdä suuntaa antavina myös muunlaisiin sijaishuollon yksiköihin sijoitettuihin nuoriin.

4 Lastensuojeluprosessi

4.1 Lastensuojelu

Lastensuojelu ja varsinkin sen kasvavat asiakasmäärät ovat olleet runsaasti julkisessa keskustelussa viime aikoina. Paljon on keskusteltu esimerkiksi huostaanoton perusteista ja siitä, kuka päätökset tekee. Kuten yleisessä keskustelussa on huomattu avohuollon asiakkuuksien lisäksi myös huostaanotot ja sijoitukset kodin ulkopuolelle ovat lisääntyneet 1990-luvun lopulta alkaen. Huolestuttavana tässä kasvussa näyttäytyy kaksi seikkaa: kodin ulkopuolelle sijoitettua on eniten kasvanut nuorten, 14-16-vuotiaiden osuus. Tämä on onnistuneen sijaishuollon kannalta hälyttävän myöhäinen ikä. Lisäksi sijoitettuja lapsia on sijoitettu yhä enemmän laitospäivähoitoon yksikköihin perheiden sijasta. Tämä taas on luonnollisesti huonompi vaihtoehto nuorelle. Tilannetta on pyritty viime vuosina korjaamaan, mutta ihmeitä ei voida tehdä, koska perhekotipaikkoja ja sijaisperheitä ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi. Tilastoja tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, että aiheesta löytyvä tieto ei ole pelkkää tilastotietoa, vaan kyse on oikeista lapsista, nuorista ja vanhemmista. Huostaanottojen määrä kuvastaa monin tavoin lasten ja perheiden pahoinvointia yhteiskunnassamme. (Hämäläinen & Kangas 2010, 266.)

Kauan ennen kuin voidaan puhua minkäänlaisesta sijoituksesta, on perheen päästävä lastensuojelun piiriin. Lastensuojelun osallistuminen perheen elämään ei ole yksinkertainen ja itseltään selvä asia. Käytännössä lastensuojelu tulee lapsen turvaksi ja lapsen edun ajajaksi vasta sitten, kun monta ehtoa on jo täyttynyt. Ensinnäkin on pystyttävä osoittamaan, että lapsen terveys ja kehitys uhkaa vaarantua, jos asiaan ei puututa. Tämä edellyttää valitettavan monesti sitä, että perheen on itse ymmärrettävä hakea apua. Aluksi on luonnollisesti kokeiltava avohuollon tukitoimia perheen tukemiseksi. Ennen kuin vakavampi puuttuminen perheen toimintaan on mahdollista, on osoitettava, että lapsen kehitykseen kohdistuvaa uhkaa ei voi poistaa ilman lastensuojelun puuttumista, esimerkiksi perheen oman tukiverkon, vapaaehtoisten tai julkisen tuki- ja palvelujärjestelmän avulla. Lapsen huostaanotto on aina lastensuojelun viimesijainen toimi, joka otetaan käyttöön vasta silloin, jos se nähdään lapsen edun, kasvun ja kehityksen kannalta välttämättömäksi, eivätkä avohuollon tukitoimet riitä. (Hämäläinen & Kangas 2010, 267.)

Vaikka lastensuojelun piiriin siirtymisestä ei ole selkeää kaavaa, ja jokainen perhe tarvitsee apua omalla tavallaan, on aiheesta tehty tutkimuksia, ja löydetty lastensuojelun asiakkaana oleville perheille yhteisiä ominaisuuksia. Nämä ominaisuudet eivät ole varmoja ennustamerkkejä, mutta ainakin jos useampi niistä toteutuu yhtäaikaan, on perheellä muita suurempi riski päätyä lastensuojelun asiakkaaksi. On esimerkiksi käynyt ilmi, että lastensuojelun asiakasperheissä on enemmän lapsia kuin perheissä keskimäärin, ja perheet ovat myös keskimää-

räistä useammin yksinhuoltajaperheitä. Kumpikaan näistä ei vielä itsessään ole riskitekijä, mutta tällainen omat haasteensa sisältävä tilanne yhdistettynä muihin ongelmiin kohottavat riskiä. Esimerkiksi edellä mainittu yksinhuoltajan tai monen lapsen perhe yhdistettynä köyhyyteen ja huono-osaisuuteen kohottaa riskiä. Hämäläinen ja Kangas huomauttavat kuitenkin, että Suomessa tehty lastensuojelututkimus on ollut sirpaleista ja pienimuotoista, eikä siitä voi vetää ehdottomia johtopäätöksiä, vaikka näitä yhteisiä nimittäjiä onkin löydetty. (Hämäläinen & Kangas 2010, 268-270.)

Lastensuojelun piirissä olevien lasten kannalta nämä tekijät kertovat omaa surullista tarinaansa siitä, että ongelmien kierre jatkuu monesti sukupolvelta toiselle. Hämäläinen ja Kangas kertovat Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa tehdyistä tutkimuksista, joista ilmenee lastensuojelun lapsilla olevan suurempi todennäköisyys jäädä koulutustaustaltaan muita heikommaksi, jäädä työttömäksi ja työvoiman ulkopuolelle, sairastua psyykkisesti tai alkaa odottaa lasta muita nuorempana kuin muilla vastaavan ikäisillä. Monet näistä edellä mainituista asioista ovat riskitekijöitä siihen, että näiden lasten tuleva perhe päätty lastensuojelun piiriin. Muita heikompi työllistyminen myös siirtää köyhyyttä sukupolvelta toiselle. On kuitenkin syytä huomioda, että huostaanotto ei ole se, mikä aiheuttaa lasten huonompaa pärjäämistä elämässä. Pärjäämisen mahdollisuuksia heikentävät heidän alkuperäiset lähtökohtansa, jotka ovat keskivertoa huonommat. (Hämäläinen & Kangas 2010, 270-271.)

On myös huomion arvoista, että esimerkiksi huono koulumenestys voi olla ongelma, joka näissä tilanteissa ruokkii itseään; kouluikäisten ja teini-ikäisten lasten huostaanoton taustalla on usein ollut koulunkäyntiin liittyviä vaikeuksia, jolloin yksi huostaanoton tavoitteista on nimittäin peruskoulun loppuun saattaminen. Tällaista taustaa vasten ei ole yllättävää, että huostassa olleiden osallistuminen tutkintoihin tähtäävään koulutukseen on merkittävästi vähäisempää kuin muilla nuorilla. Kuitenkin lastensuojelusta löytyy myös onnistumisen tarinoita. Tärkeintä on pysyvyys, johdonmukaisuus ja prosessin loppuun vieminen. Esimerkiksi jälkihuoltoa saaneilla nuorilla on pienempi riski jäädä työttömäksi kuin jälkihuollon ulkopuolelle jääneillä lastensuojelun asiakkailta. Ei myöskään ole yhdentekevää, mihin lapsi sijoitetaan; perhehoito antaa lapselle paremmat mahdollisuudet kuin laitospäinen ympäristö. Tärkeintä on kuitenkin kenties edellä mainittu pysyvyys; joka kerta kun lapsi joutuu siirtymään yhdestä sijaishuollon tarjoajasta toiseen (esimerkiksi perhekodista lastenkotiin), se on lapselle yksi muutos ja menetys lisää, mikä selvästi vaikuttaa negatiivisesti hänen minäkuvaansa ja tulevaisuuteensa. (Hämäläinen & Kangas 2010, 270-271.)

4.2 Sijaishuolto

Sijaishuollolla tarkoitetaan sitä, että lapsi otetaan huostaan siitä perheestä, jossa hän on tähän asti kasvanut. Yleisimmin tämä perhe tarkoittaa lapsen biologisia vanhempia. Huostaan otetun lapsen hoito ja kasvatusta järjestetään tämän alkuperäisen kodin ulkopuolella. Jos lapsi sijoitetaan väliaikaisesti avohuollon tukitoimena kodin ulkopuolelle, ei ole kyse huostaanotosta ja sijaishuollosta, vaan tilapäisestä sijoituksesta. Lastensuojelulaissa määritellään huostaanoton perusteet niin, että lapsi on otettava huostaan, jos lapsen huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa on lapsen terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavia puutteita. Huostaanottoon voidaan päätyä myös, jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään esimerkiksi päihteiden käytöllä tai vakavammalla rikollisuudella. Samalla laki kuitenkin korostaa, että huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen ei voida ryhtyä ennen kuin avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet sopimattomiksi tai riittämättömiksi. Ennen sijoitusta on myös katsottava, että sijoitus olisi nimenomaan lapsen edun mukaista. Sijoituspäätöksen tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja laajemmin sijoituksen järjestävä kunta. Huostaanoton yhteydessä on lapsen ikätason mukaisesti varmistettava lapsen kuuleminen. Lapselle tehdään henkilökohtainen sijaishuollon sopimus, jossa päätetään sijoituksen kannalta olennaisimmista asioista, kuten siitä, voivatko lapsen vanhemmat edelleen pitää lapseen yhteyttä, vai rajoitetaanko yhteydenpitoa jollain tavoin. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Ihanteena olisi, että lapsi voisi palata kotiin sen jälkeen kun huostaanoton syyt, kuten päihteiden käyttö tai väkivallan uhka, ovat hävinneet kotoa. Jos nämä lapsen kasvua ja kehitystä uhkaavat syyt eivät kuitenkaan missään vaiheessa häviä niin, että lapsen paluu kotiin olisi turvallista, lapsi pysyy huostaan otettuna kunnes täyttää 18 vuotta. (2007/417, 40-47 §)

Sijaishuolto voidaan lain mukaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Suomessa laitoshuoltoa pidetään kuitenkin yleensä huostaanoton viimeisenä vaihtoehtona, ja lapsi pyritään sijoittamaan perhehuoltoon aina kun se on mahdollista. Tämä voi tarkoittaa joko sijaisperhettä tai perhekotia. Tällaisia perhepaikkoja ei kuitenkaan valitettavasti riitä kaikille tarvitseville, ja toisaalta joskus perhe ei ole lapsen tarpeiden kannalta paras mahdollinen paikka. Sijaishuollossa tärkeintä onkin ottaa huomioon lapsen tarpeet. On myös hyvin tärkeää löytää mahdollisimman pysyvä sijoituspaikka, koska lapsen kehitykselle ja kiintymyssuhteille on hyvin vahingollista joutua useasti siirrettyksi sijoituspaikasta toiseen. Lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavalla työntekijällä on velvollisuus pitää yhteyttä lapsen vanhempiin ja sosiaalityöntekijään. Sijaishuollon aikana lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on pidettävä huolta siitä, että lapsi saa ikätasoisesti tietää itseään koskevista asioista ja hänellä on mahdollisuus tulla kuulluksi. Lapselle on myös taattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. (2007/417, 49-54 §)

4.3 Jälkihuolto

Jälkihuolto on osa lastensuojelua. Oli lapsen tai hänen perheensä tausta millainen tahansa, jokainen huostaanotto loppuu aikanaan, viimeistään lapsen täytettyä kahdeksantoista vuotta. Tämän jälkeen nuorella on lastensuojelulain mukaan oikeus jälkihuoltoon. Myös silloin, jos nuori on ollut sijoitettuna yksin avohuollon tukitoimenpiteenä vähintään puoli vuotta, hänellä on oikeus jälkihuoltoon. Tämä oikeus ei kuitenkaan ole velvollisuus, ja nuori voi halutessaan kieltäytyä jälkihuollosta. Kivinen (2009, 3, 11) kuitenkin muistuttaa, että Kieltäytymisen jälkeenkin hänellä on varaa muuttaa mielensä vielä jonkin aikaa, koska jälkihuollon järjestämisen velvollisuus päättyy vasta lapsen täytettyä 21 vuotta.

Vaikka jälkihuollon järjestäminen on lailla velvoitettua, sen sisällöstä ei ole tarkkaa lainsäädäntöä. Laissa ei esimerkiksi määritellä listaa niistä palveluista, jotka nuorelle olisi järjestettävä. Toisaalta jos nuoren kuntoutuminen sitä edellyttää, on hänelle järjestettävä taloudellinen tuki ja asuminen. Lainsäädännön jäädessä hieman epämääräiseksi on aiheesta tehty monenlaisia oppaita, joissa esitetään hyvinkin monenlaisia tuen muotoja, kuten tukea koulutukseen ja työhön liittyvissä asioissa, taloudellista tukea, henkilökohtaisten tarpeiden tukea ja tuettua asumista tai asunnon järjestämistä. Näitä kaikkia ei voi tilanteiden erilaisuudesta johdettua välttämättä jokaisen nuoren tilanteeseen soveltaa, varsinkin kun jälkihuollossa on myös kuntakohtaisia eroja, mutta jokaiselle nuorelle on lain mukaan tehtävä asiakassuunnitelma jälkihuollosta. Suunnitelmaan kirjataan nuoren avun tarve ja käytettävissä oleva tuki ja palvelut. Jälkihuollon päätyttyä nuoren täytettyä 21 tai kieltäytyttyä jatkosta on sosiaalityöntekijän tehtävä yhdessä nuoren kanssa suunnitelma jatkosta. (Kivinen, 2009. 11-12)

Jälkihuolto voidaan nähdä sijoituksen jatkeena, mutta se ei silti ala sijoituksen päättyessä kuin tyhjästä, vaan valmistautuminen tähän aloitetaan jo sijoituksen loppuvaiheessa, jotta nuori saisi tukea tähän siirtymävaiheeseen. Nuorta saatetaan näin jälkihuollon piiriin; hänelle selvitetään niitä asioita, joita hän väistämättä kohtaa sijoituksen päättyttyä ja valmistetaan häntä niihin. Jälkihuollon tarkoitus on antaa nuorelle tavallaan vielä muutama vuosi aikaa opetella itsenäistä elämää. Helpoimmin jälkihuollon ymmärtää kenties niin, että sitä vertaa avohuollon palveluihin; molemmissa tuki perustuu vapaaehtoisuuteen ja asiakkaan omaan sitoutumiseen. (Kivinen 2009, 12-14.)

4.4 Jälkihuollon lainsäädäntö

Lastensuojelulain luvussa 12 käsitellään jälkihuoltoa koskeva lainsäädäntö. Näiden lakien mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös avohuollon tukitoimena

tapahtuneen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta, jos sijoitus on kohdistunut lapseen yksin. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun lapsi täyttää 21 vuotta. (2007/417, 75 §.)

Laissa säädetään myös jälkihuollon toteuttamista koskevasta asiakassuunnitelmasta. Tähän suunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle sekä hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Tämä suunnitelma tehdään nuoren kanssa yhteistyössä. (30 § 4 mom,) Sirpa Taskinen (2007. 89) määrittelee tämän tarkoittavan työntekijän kannalta sitä, että hänen on pystyttävä ammattitaitoisesti rakentamaan suunnitelma, johon nuori haluaa sitoutua. Koska jälkihuolto rakentuu sen pohjalta, mitä lapsi ja nuori tarvitsee, edellyttää toimivan suunnitelman rakentaminen lapsen tai nuoren itsensä kuulemisen lisäksi myös hänen lähipiirinsä mukaan ottamista prosessiin, jotta saadaan kyllin hyvin hahmotettua kokonaistilanne, tarpeet ja realistiset tavoitteet. Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on myös tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet. (2007/417, 76 §)

Laissa on säädetty myös lapsen itsenäistymisvaroista seuraavasti: kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena, huostaan otettuna tai jälkihuoltona, hänen itsenäistymistään varten on kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen tuloistaan, korvauksistaan ja saamisistaan. Lapsilisää ei kuitenkaan oteta huomioon. Jollei lapsella tai nuorella ole tuloja, korvauksia tai saamia taikka jos ne ovat riittämättömät, sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on tuettava sijoituksen päättyessä itsenäistymässä olevaa nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla. Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai itsenäistymässä olevalle nuorelle jälkihuollon päättyessä taikka lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään tämän täyttäessä 21 vuotta. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on annettava selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijoituksen päätyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana. (2007/417, 77 §)

5 Sijaishuolto perhekodeissa

5.1 Perhekoti

Perhekoti on siinä mielessä mielenkiintoinen ympäristö, että lastensuojelun palveluketjussa se sijoittuu sijaisperheiden ja lastensuojelulaitosten välimaastoon. Perhekodit ovat lastensuojelulaitoksia pienempiä yksiköitä, mutta toisaalta kuitenkin ammattimaisempia kuin sijaisperheet. Käytännössä suurin ero lastensuojelulaitokseen on se, että perhekodin vanhemmat asuvat lasten kanssa koko ajan viikosta ja vuodesta toiseen, kun taas lastenkodeissa työntekijät vaihtuvat työvuorojen mukaan. Perhekodeilla on vakiintunut ja tärkeä rooli lastensuojelun sijaishuollossa. Kodinomaisuutta ja pienemmän lapsimäärän paikkoja halutaan jatkuvasti enemmän lastensuojeluun isojen laitosten sijaan, ja toisaalta sijaisperheet eivät usein ole ammatillisesti tarpeeksi päteviä erityistarpeisten lasten sijoittamiseen. Perhekodin perusajatuksena on ammatillisen kasvattamisen, kodinomaisuuden ja perhekeskeisyyden yhdistäminen toimivaksi kokonaisuudeksi. Tämä kodinomaisuuden ja perhekeskeisyyden malli nähdään lasten ja nuorten kannalta hyväksi ja toimivaksi vaihtoehdoksi laitossijoitukselle. (Kangaspunta & Kankaanniemi 2005, 5.)

Perhekotityön ammattimaisuus näkyy siinä, että perhekodin vanhemmilla on oltava alan koulutus, ja tämän lisäksi perhekotien toimintaa ohjaa lainsäädännöllisesti lastensuojelulaki, sosiaalihuoltolaki ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Nämä lait velvoittavat perhekoteja tekemään tiivistä yhteistyötä myös sijoittavan sosiaalityöntekijän kanssa. Perhekodit toimivat luvanvaraisesti, ja perhekodin toimiluvan myöntää aluehallintovirasto, joka myös valvoo perhekotien toimintaa. Tiedonantovelvollisuus jo aloittaneista ja aloittavista yksityisistä sosiaalipalvelujen tuottajista sekä niiden toimialoista kuuluu kunnalle. Tällä varmistetaan, että kaikki tuottajat saadaan ajantasaiseen rekisteriin, ja heidän toimintaansa voidaan valvoa. (Kangaspunta & Kankaanniemi 2005, 5.)

5.2 Ammatillinen perhekoti

Ammatillisten perhekotien liitto kuvaa ammatillista perhekotia seuraavasti: "Ammatillinen perhekoti on yritysmuodossa toimiva lasten sijaishuollon palveluyritysmuoto". Ammatillinen perhekoti eroaa tavallisesta sijaisperhehoidosta juuri ammatillisten laatustandardiensa ja yrittäjämuotoisuutensa takia. Ammatillisen perhekodin vanhemmilta esimerkiksi vaaditaan osallistumista työnohjauksiin. Ammatillinen perhekoti ei kuitenkaan toimi myöskään samoin kuin lastensuojelulaitokset, koska esimerkiksi lain sallimat lapsen rajaamisen menetelmät ovat laitoksessa erilaiset kuin perhekodeissa. Ammatilliset perhekodit ovat syntyneet siitä tarpeesta, että on lukuisia lapsia, joiden henkilökohtaisiin tarpeisiin eivät julkinen laitoshoido tai sijaisperhehoito kykene vastaamaan. (Ammatillisten perhekotien liitto, 20013.)

Ammatillisten perhekotien toimintaa määrittelee laki yksityisten sosiaalipalveluiden valvonnasta. Laki määrittelee selkeästi, että toimintayksikön tulee olla terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan kasvatukselle ja huolenpidolle sopivaa, ja henkilökunnan on oltava riittävää ja ammattitaitoista. Laki myös velvoittaa aluehallintoviraston suorittamaan ulkoista laadunvalvontaa yksiköissä. Käytännössä siis ammatillista perhekotia koskevat samat turvallisuuteen, ammattitaitoisuuteen ja muihin elementteihin liittyvät säännöt kuin muitakin lastensuojelulaitoksia. Ero on ainoastaan siinä, että ammatillinen perhekoti toimii kuitenkin perhemuotoisena, eli vaikka perhekodin "isältä" ja "äidiltä" edellytetään lastensuojelun ammatillista koulutusta, he ovat silti lasten kannalta ennen kaikkea sijaisperheen vanhempien tavoin toimiva pari. (Ammatillisten perhekotien liitto, 2013.)

5.3 Lastensuojelutyö Onnentupa Oy:ssä

Onnentupa Oy:n periaatteisiin kuuluu, että sijoitus tehdään alusta loppuun huolellisesti. Tilanteen taustat tutkitaan tarkoin, jotta varmistetaan, ettei tapahdu "virheellisiä" sijoituspäätöksiä. Kun tilanne on perusosin selvitetty, tutkitaan lapsen taustat; mitä ovat lapsen ongelmakentät. Soveltuuko hän ympäristöön, jossa on paljon muita lapsia? On tärkeää varmistaa ennen varsinaisen päätöksen tekemistä, että lapsi on saamassa kodin, joka vastaa hänen tarpeitaan. Kun perustavat arviointit on tehty, siirrytään tutustumisvaiheeseen puolin ja toisin. Pidetään tutustumiskäyntejä ja asiakassuunnitelmapalaveri, joissa arvioidaan sekä lapsen että perhekodin soveltuvuus tilanteeseen. Lapsen saavuttua perhekotiin alkaa työtä ja tottumista vaativa uuden elämään opettelu ja muutoksen ymmärtäminen. Tässä vaiheessa on tärkeää laatia selkeät tavoitteet ja pitää kiinni yhdenmukaisista menetelmistä. Lapsen aloittaessa uutta elämää on hoito- ja kasvatussuunnitelma merkittävä työväline. Siinä rakennetaan suunnitelma lapsen ohjaamiselle normaaliin elämään. Käydään läpi tapakasvatus, asumiseen sopeutuminen, koulutuksen hankkiminen ja järjestäminen, kuntouttava kasvatus ja erityiskysymysten hoito. Kun asiat käydään suunnitelmassa kohta kohdalta läpi, muodostuu kaikille osapuolille parempi käsitys siitä, mitä on odotettavissa ja miten kynnyskohdista päästään eteenpäin. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

Varsinaisen sijoituksen ja hoito- ja kasvatussuunnitelman ollessa selkeä siirrytään lapsen kanssa arkeen ja asettumisvaiheeseen. Lapsella on edessään sopeutuminen muuttuvaan elämänrytmiin ja tapoihin, opettelu huolehtia itsestään, sosiaalisten taitojen kehittäminen ja oppimistavoitteiden vähittäinen luominen. Monelle lapselle tässä muutoksessa vaikeinta mutta samalla eniten turvaa tuovaa voi olla uusien sääntöjen opettelu. Jos lapsella ei ole ennen ollut elämässään oikeita käyttäytymisen malleja, saattaa hänen kykynsä sietää pettymyksiä olla vielä olematonta. Toisaalta lapsi hakee tässä vaiheessa turvaa testaamalla; ovatko perhekodin vanhemmat johdonmukaisia toiminnassaan, voiko heihin luottaa. Kokonaisuutena siis lapselle

järjestetään ja luodaan turvallista kehityspolkua ja autetaan lasta löytämään ja säilyttämään säännöllinen elämänrytmi. Lapsen asettuessa perhekotiin on tärkeää pitää kiinni hänen osallisuudestaan ja kuulemisestaan. Lapsen on toisaalta ymmärrettävä, mitä häneltä odotetaan, mutta toisaalta lapsella tulee olla oikeus omaan ääneen ja omien tavoitteiden luomiseen. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

Lapsen asettuessa perhekotiin on hyvin tärkeää myös pitää yllä ja tukea lapsen sosiaalisia suhteita ja verkostoja; Onnentupa Oy panostaa toiminnassaan linkkeihin lapsen entiseen elämään niin paljon kuin mahdollista, jotta nämä suhteet olisivat olemassa myös sijoituksen jälkeen. Lapselle on hyvä muodostua käsitys, että vaikka perhekoti onkin uuden elämän ja turvan paikka, on maailmassa edelleen muutakin kuin perhekoti. Lapsen sosiaalisia suhteita autetaan kehittymään myös sillä, että perhekodin kodinomaisessa ympäristössä on muitakin lapsia. Perhekodin "sisarusten" suhteista kasvaa usein hyvinkin kestäviä, ja toisaalta perhekotiympäristössä lapsi oppii pikkuhiljaa kantamaan vastuuta ja ymmärtämään tekojensa seurauksia. Lapsi esimerkiksi hahmottaa muilta saadusta välittömästä palautteesta, millainen on kiva leikkikaveri. Sosiaalisten verkostojen lisäksi perhekodissa taataan kuitenkin lapselle myös yksityisyys; hänelle annetaan mahdollisuus omaan tilaan. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

Onnentupa Oy:ssä lastensuojelun olennaisena osana toimii perhekodin roolijako. Perhekodin "äiti" on vastuuhenkilö, joka hoitaa viranomaisyhteistyön, sopimukset, rahaliikenteen, päätöksenteon ja osallistuu myös hoito- ja kasvatustyöhön ja kotitöihin. Perhekodin "isä" huolehtii viranomaisyhteistyöstä yhdessä "äidin" kanssa ja hoitaa kuljetukset ja huolinnan. Lisäksi hänkin osallistuu yhtäläillä hoito- ja kasvatustyöhön ja kotitöihin. Perhekodin vanhemmat huolehtivat siis yhdessä toiminnan johtamisesta ja varmistavat suunnitelmallisen ja laadukkaan toiminnan. Perhekodin vanhempien lisäksi Onnentupa Oy:n perhekodeilla on vakituisesti yksi ulkopuolinen työntekijä, ohjaaja, joka niin ikään osallistuu viranomaisyhteistyöhön, hoito- ja kasvatustyöhön ja kotitöihin. Hänen osallistumisensa alueet määrittää tarkasti työ-sopimuksessa. Näiden vakituisten, päivittäin lasten elämässä olevien ihmisten lisäksi perhekodilla on sijaisia, ja perhekodissa käy opiskelijoita työharjoittelussa. Heidän tehtäviinsä kuuluvat hoito- ja kasvatustehtävät sekä kotityöt ohjaajan johdolla. Ohjaamisella, yhteistyöllä ja johdonmukaisuudella varmistetaan lapsille pätevä ja osaava kasvatus ympäri vuoden. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

Tällä selkeällä vastuunjaolla varmistetaan asioiden toimivuus ja se, että lapsen elämässä olevat tärkeät aikuiset eivät vaihdu jatkuvasti. Kun jokainen tietää paikkansa, voidaan keskittyä toimivan sijaishuollon tuottamiseen ja siihen liittyviin perustehtäviin, joita ovat lasten hoito ja kasvatus osana lastensuojeluprosessia. Onnistunut hoito ja kasvatus ovat myös arjessa mittaavia asioita. Kun katsoo, miten lapsi menestyy arjessa ja miten hän onnistuu koulussa, saa jo hyvän kuvan siitä, miten lapsi kokee olonsa sijaishuollossa. Onnentupa Oy:ssä tärkeimpinä

arvoina ovatkin antaa lapselle tasapainoinen polku itsenäisyyteen ja varmistaa lapsen kelpoisuus yhteiskunnan jäsenenä. Tähän pyritään kodinomaisessa ympäristössä samoin arkipäivän keinoin kuin ”tavallisissakin” perheissä, kuten opettamalla lapselle vastuuta itsestään ja muista ympärillään. Perhekodissa pidetään huoli lapsen perusoikeuksista kuntoutukseen, ruokaan, vaateeseen, terveyteen, hyvinvointiin, koulutukseen, oppimiseen ja vapaa-aikaan ja omiin aktiviteetteihin. Omalta osaltaan arjen toimivuutta varmistetaan juuri edellä mainitulla kodinomaisuudella; tilat ovat turvalliset, lapsiystävälliset, ja lapsi voi tuntea asuinpaikkansa kodiksi eikä laitokseksi. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

Onnentuvassa pidetään tärkeänä myös sijoituksen päättämiseen liittyvää työtä. Nuoren itsenäistymisen ja aikuisuuden tukeminen varmistetaan, ja sitä mitataan ja arvioidaan pitämällä yhteyttä hoidon jälkeen. Nuoren kanssa yhteistyössä huolehditaan töiden tai jatko-opiskelupaikan löytymisestä ja elämän sujumisesta. Varsinaisen jälkihuollon päättää arviointi; perhekoti kerää tietoa jälkihuollon onnistumisesta kyseisen nuoren kohdalla. Nuoren kanssa arvioidaan onko siirtyminen itsenäiseen elämänvaiheeseen sujunut ja pystyykö nuori nyt todella itsenäiseen elämään. Nuorelta ja tämän läheisiltä kerätään arvioinnit ja palautteet, jotka dokumentoidaan tarkasti. Näiden pohjalta sitten kehitetään perhekodin työskentelyä, jos siihen ilmenee tarvetta. (Onnentupa Oy:n laatukäsikirja, 2013.)

6 Nuorten itsenäistyminen perhekodista

Vaikka perhekoti onkin erilainen lastensuojelun ympäristö kuin lastenkoti, jälkihuoltoon siirtyminen on usein molemmissa samankaltainen lain velvoittama prosessi. Nuoren ja hänen läheistensä kanssa käydään läpi nuoren tuleva asuminen, tukiverkostot, koulu ja muut olennaiset asiat. Näistä asioista muodostetaan jälkihuollon suunnitelma. Virallisesti nuoren itsenäistymisen tulisi alkaa hänen täyttäessään 18, mutta todellisuudessa itsenäistyminen on pitkäjänteinen prosessi, joka on pitänyt aloittaa jo paljon aikaisemmin. Onnentupa Oy:n johtaja R. Virkkunen kertoi haastattelussaan, että heillä nuoren valmistautuminen jälkihuoltoon alkaa käytännössä jo 15 vuoden iässä. Tämän ikäisenä nuori joutuu ottamaan vastuuta tietyistä asioistaan, kuten huolehtimaan omista aikatauluistaan, koulutehtävistään, rahankäytöstään ja esimerkiksi hammaslääkärikäynneistään. Toki näihin asioihin annetaan tämän ikäiselle vielä tukea ja häntä saatetaan muistutella asioiden hoitamisesta, mutta periaatteessa tietynlainen arjen hallinnan opettelu alkaa jo tuolloin. Lapsen täyttäessä 17 aletaan hänen kanssaan konkreettisesti puhua ja pikkuhiljaa valmistautua jälkihuoltoon siirtymiseen. Itsenäistymistaitojen pitäisi olla tässä vaiheessa jo kohtalaiset eli nuori osaisi huolehtia esimerkiksi koulunsa, aikataulunsa ja harrastuksensa mahdollisuuksien mukaan ilman aikuisen tukea. (R. Virkkunen 2013.)

Onnentupa Oy:n perhekodeissa ensimmäisenä tavoitteena on, että nuori siirtyisi yhteen perhekodin omista itsenäistymisasunnoista. Jos nuori ei kuitenkaan syystä tai toisesta pysty vielä siirtymään erilliseen itsenäistymisasuntoon, myös se vaihtoehto on mahdollinen, että hän jatkaa entiseen tapansa asumista perhekodissa. Tällöin hän joutuu kuitenkin korvaamaan täysihoitovuorokausimaksun, koska hän vie perhekodista yhden sijoituspaikan, eikä tilalle voida ottaa uutta lasta. Lisäksi nuorta sitovat tietyt säännöt niin kauan kuin hän asuu perhekodissa (liite 2). Myös se vaihtoehto on mahdollinen, että nuori etsii yhdessä perhekodin vanhempien kanssa itselleen asunnon muualta. Nuoren itsenäistymiseen liittyvien kustannusten hoitaminen riippuu jälkihuoltosopimuksesta, jossa katsotaan, minkä verran kunta on valmis maksamaan. Näin ollen ei ole itsestään selvää, että kunta esimerkiksi maksaa nuoren asumiset ja/tai vuokran, vaikka tämä olisi tietenkin nuoren kannalta suositeltavaa. On selvää, että jos jälkihuoltosuunnitelma laaditaan sillä periaatteella, että nuoren pitää itse hoitaa alusta asti kaikki vuokrasta lähtien, tämä kasaa nuorelle valtavia paineita ja johtaa usein epäonnistumiseen. Usein jälkihuoltosopimusta tehdessä joudutaankin tekemään puolin ja toisin kompromisseja. (R.Virkkunen 2013.)

6.1 Henkinen valmistautuminen

Lapsen aikuistuminen, sijaishuollon loppuminen ja jälkihuoltoon siirtyminen tuovat nuoren elämään suuria muutoksia, joihin on pystyttävä varautumaan henkisesti. Nuori voi suhtautua tähän vaiheeseen hyvin eri tavoin. Toisaalta vapauden ja vallan tunne voi olla jopa huumauttava; kukaan ei ole enää määräämässä ja päättämässä nuoren puolesta asioista. Tämä voi olla nuoren lähellä oleville aikuisille haastavaa aikaa, koska se, että nuori on täysi-ikäinen, ei vielä tarkoita, että hän osaa käyttäytyä aikuisen tavoin, ja kuitenkin tähän käytökseen ei saisi enää entiseen tapaan puuttua. Monesti itsenäistyminen on nuorelle myös hyvin pelottavaa aikaa. Moni ihmissuhde voi tutuista ympyröistä lähtemisen myötä katketa, ja kaikesta vastuun ottaminen yhtäkkiä itse voi tuntua ylivoimaiselta. Näin ollen jokaisen nuoren tapaus on otettava yksilönä, koska siinä missä joillakin siirtyminen itsenäiseen elämään voi tapahtua ihan kivuttomastikin, voi joku toinen tarvita tukea vielä kauan sen jälkeenkin kun on täyttänyt kahdeksantoista vuotta. (Kivinen 2009, 5-6.)

Itsenäistyminen on aina siirtymävaihe; jokin tuttu ja turvalliseksikin koettu päättyy, ja ihan arkipäiväisiä perusasioita voi joutua ajattelemaan täysin uudelleen. Tällaiset siirtymävaiheet ovat aina tavalla tai toisella kriisejä. Nuorella on usein selkeitäkin mielikuvia ja kenties vuosia vaalittuja odotuksia siitä, mitä kaikkea vapaus tarkoittaa, ja pudotus voi olla kova, jos nämä haaveet eivät toteudukaan. Nuoren taustasta ja kokemuksista riippuen positiivinenkin muutos voi laukaista käsittelemättömiä asioita, jotka vaikeuttavat muutoksen käsittelyä ja pahentavat aikuistumiseen liittyviä "kasvukipuja". Ei ole myöskään itsestään selvää, että aikuistuminen olisi ainut nuoren tähän elämänvaiheeseen osuva kriisi. Esimerkiksi ihmissuhteet, fyysinen

tai psyykinen terveys tai asunnon tai opiskelupaikan saanti voivat olla valtavia huolen aiheita nuorelle. Itsenäistyminen riippuu myös sijaishuollon paikasta. Joissain paikoissa on esimerkiksi mahdollisuus siirtyä sijoituksen loppuvaiheessa asumisharjoitteluun, mutta kaikilla paikoilla ei tällaisia resursseja ole käytössä. Paljon on myös sijoittavan kunnan käsissä: jokaisella kunnalla on omat standardinsa siitä, mitä palveluita se haluaa ostaa nuorelle ja kuinka paljon, eli kuinka paljon kunta on rahallisesti valmis nuoreen sijoittamaan. Toki myös nuoren oma sitoutuminen ja motivaatio vaikuttavat vahvasti mahdollisuuksiin tukea ja auttaa häntä. (Kivinen 2009, 6-10.)

Omat haasteensa itsenäistymiseen tuovat myös yhteiskunnan odotukset. Monelle nuorelle kahdeksantoista on aivan liian aikaiselta tuntuva ikä sellaiseen aikuistumiseen, mitä yhteiskunta odottaa. Nuoren pitäisi tietää missä ammatissa haluaisi toimia lopun ikäänsä, ja vielä tietää, mitä tuon haaveen saavuttamiseksi vaaditaan. Lisäksi nuoren pitäisi vielä osata arvioida realistisesti mutta kuitenkin omia taitojaan vähättelemättä, voiko noita tavoitteita ylipäättään saavuttaa, vai pitäisikö harkita jotain toista tulevaisuuden vaihtoehtoa. On kaunis ajatus olettaa, että nuorella olisi jokin sisäsyntyinen ajatus "olen aina halunnut ravintola-alalle", mutta entä kun tätä ajatusta ei missään vaiheessa tulekaan? Yhteiskunta tuntuu nuoresta riippumatta oletavan, että peruskoulun jälkeiset vaihtoehdot ovat joko jatko-opinnot tai työelämä, mutta kuinka monelle tämä on realistinen odotus? Koulu ei välttämättä ole mennyt niin hyvin, että lukio olisi mahdollisuus, ja toisaalta ammattikoulu on yksi suuri kysymysmerkki, kun ei tiedä mille alalle tähtäisi. Suoraan työelämään taas ei oikeastaan suoraan peruskoulusta pääse, ellei ole valmiiksi esimerkiksi perheyrityksen piirissä. Moni nuori valitsee tässä kohtaa "kolmannen vaihtoehdon", eli välivuoden, joka ei välttämättä johda mihinkään. Nuori voi helposti vajota apaattiseen toivottomuuteen, jolloin nuoren kanssa yhdessä tehty jälkihuoltosuunnitelma, suunnitelma tulevasta on tärkeämpi kuin koskaan. (Fenwick & Smith 1994, 179-182.)

6.2 Käytännön järjestelyt

Nuoren itsenäistymiseen liittyy lukematon määrä käytännön asioita, joista on huolehdittava henkisen muutoksen lisäksi. Monelle tulee ensimmäisenä mieleen raha ja asuminen, mutta käytännössä itsenäistymiseen liittyy paljon muitakin. Uusi elämäntilanne olisi hahmotettava kokonaisuutena asumisesta, koulusta, rahasta ja ruuasta lähtien. Nuoren pitäisi jo osata tiettyjä käytännön toimia, joiden harjoittelun on pitänyt alkaa jo jopa vuosia ennen itsenäistymistä. Tällaisia elintärkeitä perustaitoja ovat esimerkiksi ruuan laitto, kaupassa käynti ja omista raha-asioista huolehtiminen. Nämä sinänsä itsestään selviltä kuulostavat asiat voivat olla nuorelle hyvinkin haastavia varsinkin, jos ne tulevat yllätyksenä. Nuori ei voi ilman harjoitusta tietää, miten paistetaan kananmunat, pestään pyykit, haetaan opiskelupaikkaa tai tehdään veroilmoitus, ja pienestäkin asiasta voi kasvaa lamauttavan suuri, jos asioita ei käsi-

tellä ajoissa ja yhdessä. Käytännön taitojen hallintaan saamisen lisäksi nuoren on myös pystyttävä rakentamaan (aikuisen kanssa yhdessä) edes lyhyen tähtäimen tulevaisuuden suunnitelma, jossa hän asettaa tavoitteet itselleen. Lapsen oma osallisuus on tärkeää, jotta jälkihuoltosuunnitelmasta tulee mahdollisimman yksilöllinen. Esimerkiksi ammatin tai koulutuksen valinta voi kuitenkin olla yhtenä palana aivan liian iso monelle nuorelle, joten voi olla, että jälkihuoltosuunnitelmaan tehdään käytännön tavoitteet seuraavalle viikolle tai kuukaudelle, ja katsotaan sitten taas uudelleen, mikä on tilanne. Tarkoitus on varmistaa, ettei nuori jää tyhjän päälle oman onnensa nojaan, vaan saa välineitä elämänsä hallintaan. Jälkihuollon konkreettisuutensa on mahdollisuuksien mukaan helpottaa nuoren itsenäistymistä ja koutoutumista. Usein jälkihuollon avuksi otetaan myös avohuollon tukitoimia. (Saastamoinen 2010, 62-63.)

Nuoren omien taitojen lisäksi nuoren kanssa on pohdittava esimerkiksi asumista. Jokaisella lastensuojelun yksiköllä on hieman erilainen lähtökohta siihen, mitä he voivat itsenäistyvälle lapselle tarjota. Onnentupa Oy:llä lapsen tulevaan asumiseen liittyvissä käytännön järjestelyissä on useampi vaihtoehto riippuen siitä, mikä sopii nuorelle parhaiten ja mitä sijoittava kunta on valmis nuorelle maksamaan. Yksi vaihtoehto on, että nuori voi jäädä perhekotiin vielä 18 ikävuoden jälkeenkin, jolloin hän joutuu korvaamaan täyshoitovuorokausimaksun, koska häneltä ei vapaudu huonetta, johon voisi sijoittaa uuden lapsen tai nuoren. Nuori voi myös ottaa käyttöönsä toisen kahdesta perhekodin itsenäistymisasunnosta, tai hän voi yhdessä sosiaalityöntekijän ja perhekodin vanhempien kanssa etsiä asunnon muualta. (R. Virkkunen 2013.)

6.3 Jälkihuollon erityishaasteet

Vaikka perhekodilla on lainsäädännöllinen velvollisuus järjestää jälkihuolto, nuorella ei ole velvollisuutta ottaa sitä vastaan. Täysi-ikäisellä henkilöllä on kuitenkin aikuisen oikeudet ja velvollisuudet täysin riippumatta siitä, onko hän ollut lastensuojelun asiakkaana vai ei. Sosiaaliviranomaisilla ei ole jälkihuollon aikana oikeutta radikaaleihin rajoitustoimenpiteisiin, kuten tiettyjen tavaroiden takavarikoimiseen, koska täysi-ikäiseen ihmiseen voi tällaisia pakko- tai rajoitustoimenpiteitä soveltaa vain ja ainoastaan terveys- ja oikeusviranomaiset tiettyjen ehtojen täytyessä. Tämä tarkoittaa myös sitä, että sosiaaliviranomaiset eivät voi pakottaa nuorta opiskelemaan, hakemaan työpaikkaa, varaamaan aikaa lääkäriin tai huolehtimaan sovituista tapaamisista. Jälkihuollon tarkoitus on tarjota nuorelle apua ja tukea, mutta ei tehdä asioita puolesta. Tämä voi olla monelle osapuolelle hankalaa sisäistä. (Kivinen 2009, 14-15.)

Nuori ei välttämättä suostu ottamaan sitä vastuuta, joka hänen pitäisi ottaa, ja toisaalta sosiaalityöntekijä voi tuntea itsensä voimattomaksi, kun näkee nuoren jäävän syrjään esimerkiksi

opiskelusta. Lain määräämä oppivelvollisuuskin on kuitenkin tässä ikävaiheessa jo päättynyt, eikä ketään voi väkisin velvoittaa jatko-opintoihin. Jälkihuollon suurin haaste onkin se, että jotkut nuoret tarvitsevat vielä jopa useita vuosia kypsyäkseen henkisesti, ja tänä aikana moni asia voi mennä kaikkea muuta kuin odotusten mukaisesti. Ei ole kuitenkaan epätavallista, että tämän kypsyminen jälkeen nuori esimerkiksi jatkaa myöhemmin loppuun kesken jääneen tutkintonsa, joten niin sosiaalityöntekijöiden kuin läheistenkään ei kannata luovuttaa, vaikka näyttäisi siltä, että nuori ei suostuisi ottamaan vastuuta elämästään eikä vastaanottamaan apua. (Kivinen 2009, 14-15.)

Lastenkodista itsenäistynyt nuori on täysin erilaisessa asemassa kuin tavallisessa perheessä kasvanut ikätoverinsa jo pelkästään sosiaalisten suhteidensa johdosta. Hämäläinen ja Kangas (2010, 266) kertovat kirjassaan huostaanoton todellisuudesta ja haasteista. Yhtenä haasteena he mainitsevat sen, että vaikka lapsen tilanne saattaa merkittävästi parantua huostaanoton myötä, vanhempien tilanne ei välttämättä parane lainkaan. Pahimmillaan tämä tarkoittaa sitä, että kun nuori lopettaa yhteydenpidon perhekotiin, hän voi jäädä täysin yksin, tai ainakin ilman hänestä välittävien aikuisten seuraa. Se on valtavan tyhjyyden päälle jäämistä, jos ei ole ketään tuttua aikuista jolta kysyä neuvoa ja johon turvata.

7 Opinnäytetyön tutkimuskysymys

Opinnäytetyön tarkoitus on tuottaa Onnentupa Oy:lle toimiva, kohta kohdalta etenevä jälkihuollon käsikirja, jota he voivat käytännön toiminnassaan hyödyntää, joten tutkimusongelma ni muodostui seuraavanlaiseksi:

1. Millainen on hyvä jälkihuoltosuunnitelma?

Minulla ei ollut tästä lähtökohtaisesti omaa mielipidettä, koska en ollut aikaisemmin syventynyt jälkihuoltoon kokonaisuutena. Tämä tarkoitti sitä, että sain tehdä ennen työni aloittamista paljon pohjatutkimusta, jossa etsin aiheeseen liittyvää lainsäädäntöä, kirjallisuutta ja aikaisempia aiheeseen liittyviä tutkimuksia.

Moni lastensuojelun yritys pitää kuitenkin oman jälkihuoltosuunnitelmansa salaisena tietona estääkseen sen, ettei suunnitelmaa kopioida tai sovelleta muissa paikoissa samanlaisena. Tämä oli työni aloittamisen kannalta haaste, koska se tarkoitti, etten voinut helposti löytää ja vertailla eri yksiköihin tehtyjä jälkihuoltosuunnitelmia. Toisaalta tämä on kuitenkin hyvin ymmärrettävää, koska kattava jälkihuollon suunnitelma on yritykselle kilpailuvaltti. Koin tässä tilanteessa parhaaksi lähestyä aihetta paitsi teorian kautta, myös haastatteluja tehden, jotta saisin aikaiseksi tuotoksen, joka vastaa asiakkaan käsitystä hyvästä työvälineestä. Otin tämän

lähestymistavan, koska työni ei ollut pelkästään tutkimuksellinen, vaan sen tuotoksesta piti muotoutua nimenomaan tietylle yritykselle toimiva.

8 Opinnäytetyön toteutus

8.1 Lähtökohta

Sain aiheeni Onnentupa Oy:ltä 31.5.2013. Minua pyydettiin laatimaan Onnentupa Oy:lle yksityiseen käyttöön tuleva jälkihuoltosuunnitelma. Aihe oli ajankohtainen ja jatkoa ajatellen tarpeellinen Onnentupa Oy:n toiminnalle. Aloitin aiheen työstämisen perhekoti Ruukintuvassa työskentelevän Ulla Paavolan kanssa.

Tapasimme Paavolan kanssa 3.6. Ruukintuvassa Kellokoskella. Sain jo tällä ensimmäisellä tapaamisella todella hyvät lähtökohdat opinnäytetyöni tekemiseen, koska Paavolalla oli tarjota minulle paljon ajatuksia ja runsaasti lähdemateriaalia aiheen aloittamiseen. Tämä olikin kullanarvoista minulle tämän hankkeen alussa, koska opinnäytetyön aihe päätettiin varsin myöhään, enkä ollut vielä ehtinyt keskustella työtä ohjaavan opettajan kanssa.

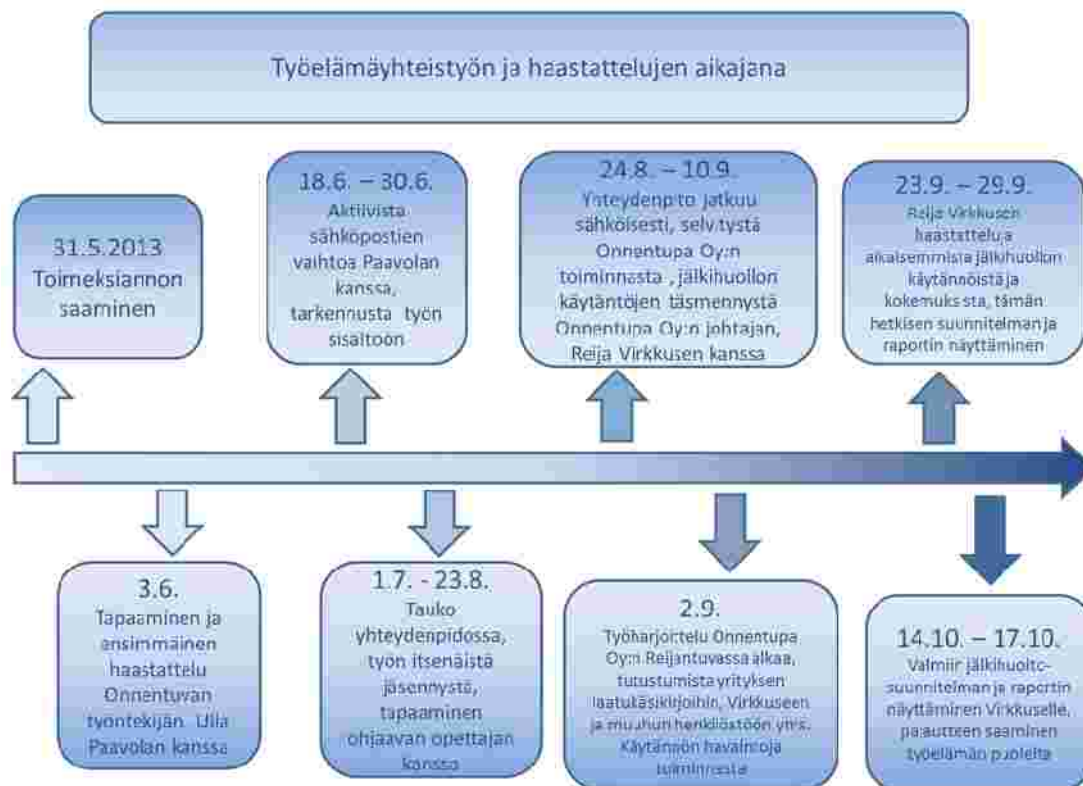
Lähtökohtaisesti minulla ei ollut vakaata käsitystä siitä, millainen on toimiva jälkihuollon suunnitelma, koska en ollut aikaisemmin juuri tutkinut eri lastensuojelun yksiköiden jälkihuoltosuunnitelmia. Tämän takia lähdin ensimmäisenä etsimään aiheeseen rakennetta teorian pohjalta, ja ryhdyin suunnittelemaan haastatteluja vasta sitten, kun olin ensin itselleni hahmottanut, mitä olen konkreettisesti tekemässä.

8.2 Aineiston keruu

Tein opinnäytetyötäni varten aineistotutkimusta paitsi lukuisista kirjallisista lähteistä, myös haastattelemalla perhekotien henkilökuntaa. Sain toimeksiannon työheni 31.5.2013. Aiheen varmistuminen tapahtui kuitenkin sähköisesti, joten sovin tämän jälkeen ensimmäisen kasvokkain tapahtuvan tapaamisen tapahtuvaksi 3.6.2013. Haastattelin tällöin Onnentuvan työntekijää, Ulla Paavolaa, joka oli jo aikaisemmin hieman pohtinut jälkihuollon toteuttamista Onnentupa Oy:ssä. Tämä ensimmäinen haastattelu käytännössä aloitti yhteistyömme, ja kävimme tässä keskustelussa läpi sitä, millaisen suunnitelman he konkreettisesti haluavat. Lisäksi sain Paavolalta paljon neuvoja, ja hän myös tarjosi hyviä ehdotuksia siitä, mitä voisin ainakin hyödyntää lähdemateriaalina. Tämän ensimmäisen tapaamisen jälkeen pidin Paavolan kanssa sähköpostitse tiiviisti yhteyttä. Tässä vaiheessa työni suunnitelma oli rakentumassa ja työstin Paavolan toiveiden mukaan raportin sisältöä ja otsikoita. Paavolan palaute oli työstämisvaiheessa arvokasta, koska hän pystyi katsomaan aihetta työkokemuksen ja käytännön kautta.

Saatuani Paavolan kanssa perusasioita sovittua pidimme 1.7. - 23.8. taukoa yhteydenpidossa. Tämän tauon aikana keskityin työn ja raportin omatoimiseen jäsentämiseen sekä teoriapohjan kokoamiseen ja tapasin opinnäytetyöni ohjaavan opettajan, Vuokko Pohjanoksan 22.8. Pohjanoksan tapaamisen jälkeen jatkoin sähköistä yhteydenpitoani Onnentupa Oy:n henkilöstöön. Suosin tässä vaiheessa työtäni sähköistä yhteydenpitoa konkreettisten tapaamisten sijaan, koska tein samanaikaisesti keikkatöitä toisessa lastensuojelun yrityksessä, joten kasvokkain tapahtuvia haastatteluja olisi ollut vaikea järjestää. Lisäksi kysyin monesti pienehköjä yksityiskohtia sitä mukaa, kun työni eteni, joten sähköinen yhteydenpito oli tässä vaiheessa loogisempi vaihtoehto, varsinkin kun tiesin aloittavani työharjoittelun Onnentupa Oy:n perhekodissa, jolloin kohtaisin henkilöstöä kasvokkain. Kyselin edelleen Ulla Paavolalta työtäni varten Onnentupa Oy:n toiminnasta ja otin myös sähköisesti yhteyttä Onnentupa Oy:n johtajaan, Reija Virkkuseen. Virkkunen vastaili kysymyksiini nimenomaan jälkihuollon käytäntöihin liittyen, koska johtavana henkilönä hän tiesi nämä asiat tarkemmin.

Työni siirtyi enemmän teoriasta käytäntöön 2.9.2013, kun aloitin työharjoitteluni Onnentupa Oy:n Reijantuvassa, jossa myös yrityksen johtaja, Reija Virkkunen työskenteli. Käytin harjoitteluni alkua siihen, että tutustuin yrityksen laatukäsikirjaan ja muihin tietoihin ja tein käytännön havaintoja Onnentupa Oy:n toiminnasta. Tästä käytännön toiminnasta minulla tosin oli jo aikaisemmin hieman pohjaa, koska olin ollut vuonna 2012 työharjoittelussa toisessa Onnentupa Oy:n perhekodissa, ja kaikki neljä Onnentupa Oy:n perhekotia toimii perusmenetelmittään samoin. Reijantuvassa alkaneen työharjoitteluni alku oli myös arvokasta aikaa siinä suhteessa, että pääsin oikeasti tutustumaan Virkkuseen ja näin hänen tapansa tehdä töitä. Samalla luonnollisesti Virkkunen sai aikaa tutustua minuun, jolloin myöhemmistä haastattelutilanteistamme tuli paljon luontevampia. Haastattelin Virkkusta 23.9. -29.9. jälkihuollon käytännöistä ja toteutumisista Onnentupa Oy:ssä. Samalla viikolla näytin Virkkuselle myös konkreettisesti sen, missä vaiheessa raporttini oli sillä hetkellä. Tässä vaiheessa raporttini oli suurelta osin valmis, joten Virkkunen saattoi kommentoida, olinko hänen mielestään sisällyttänyt siihen olennaiset asiat. Lopulta viimeisellä harjoitteluviikollani näytin Virkkuselle valmiin raportin ja jälkihuoltosuunnitelman, ja sain näin työelämän puolelta palautteen työstäni. Yhteistyöni oli koko opinnäytetyöprosessin ajan luontevaa ja sujuvaa perhekodin tahojen kanssa, mikä osaltaan varmisti sen, että lopputuloksesta tuli heidän toiveidensa mukainen.

Kuvio 1: Työelämäyhteistyön ja haastattelujen aikajana

8.3 Haastattelujen rakentuminen

Koska tein työni aikana useita haastatteluja, joista kaikki eivät olleet virallisia haastattelutapaamisia, ei minulla ollut myöskään tarkkaan laadittua listaa kysymyksistä, joita aikoisin haastatteluissa kysyä. Pystyin rakentamaan jokaisen haastattelun ja kyselyn tietyn teeman ympärille, koska yhteistyömme toimi Onnentupa Oy:n kanssa hyvin, ja haastattelutilanteet itsessään käytiin rennossa ilmapiirissä. Lisäksi minulla ei ollut polttavaa tarvetta selvittää kaikkea kerralla, koska tiesin alusta lähtien, että tulisin tekemään useita pienempiä haastattelukertoja. Haastattelujen teemat rakentuivat seuraavasti: alkuvaiheessa otin selville enemmän työni käytäntöön liittyviä puolia. Selvitin haastatteluilla, millaista rakennetta jälkihuollon ohjeistukselle toivotaan, ja millaisia asioita siihen tulisi sisältää. Tässä alkuvaiheessa haastattelin Ulla Paavolaa. Käytännössä nämä alkuvaiheen yhteydenotot eivät olleet virallisia haastatteluja, vaan saatoin esimerkiksi näyttää Paavolalle listaa asioista, jotka aioin työhöni sisällyttää, ja hän kommentoi listausta, että oliko siinä heidän toiveidensa mukaiset asiat mukana. Kävimme myös Paavolan kanssa läpi työni teorian rakennetta ja saatoin hänen ehdotuksesta muokata, poistaa tai lisätä teoriaa tietyistä aiheista.

Tämän peruskartoituksen jälkeen saatoin täydentää työni runkoa kartoituksilla siitä, millaisia käytäntöjä Onnentupa Oy:ssä oli tähän mennessä oltu käytetty jälkihuollon toteutuksessa.

Tämän jälkimmäisen vaiheen tein käytännössä Reija Virkkusen kanssa, koska hänellä oli Onnentupa Oy:n johtavana yrittäjänä kattavin kuva aiheesta. Lähdin aluksi liikkeelle aivan perusasioista. Kyselin muun muassa, minkä ikäisenä lapsen kanssa aloitetaan jälkihuoltoon valmistautuminen Onnentuvassa. Virkkunen kertoi asioista kokemustensa ja yrityksen käytäntöjen pohjalta, mistä sain arvokkaita perusteluja työni lähtökohdille. Aiempien käytäntöjen läpikäymisen jälkeen pystyin loogisesti siirtymään haastatteluteemassani siihen, että mitä Onnentupa Oy:ssä haluttaisiin näistä aiemmista toimintatavoista muuttaa, ja mitä säilyttää. Näytin myös Virkkuselle työhöni liittyvää perusrakennetta ja otsikointia, jolloin sain häneltäkin käytännön palautetta siihen, olinko sisällyttänyt työhöni oikeita asioita ja tuntuiko niiden järjestys loogiselta.

8.4 Haastattelut aineiston keruun menetelmänä

Valitsin haastattelut yhdeksi aineistonkeruumenetelmäksi monesta syystä. Ensinnäkin haastattelu on hyvin perinteinen aineistonkeruumenetelmä, jota voi soveltaa tilanteen ja henkilön mukaan, toisin kuin toiminnaltaan jäykempää kyselytutkimusta (Vuorela, 2005. 38-39.). Haastattelu on myös automaattisesti henkilökohtaisempi menetelmä kuin esimerkiksi postitettu kysely. Juuri henkilökohtaisuus oli yksi aineistonkeruuni tavoitteista; lopputuotteesta oli tarkoitus saada mahdollisimman hyvin asiakkaalle soveltuva. Haastattelut olivat minulle itseltään selvä menetelmä myös siksi, että opinnäytetyöprosessini kanssa samanaikaisesti tapahtuva työharjoitteluni varmistti sen, että näin Onnentupa Oy:n henkilökuntaa melkein päivittäin seitsemän viikon ajan. Näin sain haastattelutilanteista vähemmän virallisia ja huomattavasti luontevampia. Halusin toteuttaa haastatteluni avoimina haastatteluina, jotka ovat käytännössä vapaamuotoisia ja avoimia keskustelutilaisuuksia. Tähän vaadittavan rentouden varmistamiseksi en kiirehtinyt niitä vielä ensimmäiselle tai toiselle harjoitteluviikolleni, vaan jätin ensin aikaa molemminpuoliselle tutustumiselle. Valitsin avoimen haastattelun, koska se mahdollistaa menetelmän, jossa haastatteliija kysyy täsmäntäviä kysymyksiä saamiensa vastausten perusteella (Vuorela, 2005. 38-39).

Haastattelun varsinaiseen tallentamiseen on olemassa monia menetelmiä, joista kenties yleisin on äänittäminen. Minä päätin kuitenkin käyttää vanhanaikaisempaa menetelmää, eli tein tilanteissa muistiinpanoja, jotka purin tekstiksi myöhemmin. Pidin muistiinpanojen tekemistä toimivana menetelmänä, koska olin kuitenkin samalla työharjoittelussa, ja tilanteissa saattoi käydä niin, että Virkkunen joutui kesken haastattelun vastaamaan puhelimeen tai minä jouduin auttamaan esimerkiksi Reijantuvan lapsia jossain asiassa. Muistiinpanojen kirjoittaminen mahdollisti tällaisen tauottamisen helposti. Tiedostin kuitenkin samalla, että tällainen menetelmä aiheuttaa sen, että minulla oli haastattelijana ja vastausten kirjoittajana valtava vastuu ilmaista asiat sillä tavalla, kuin haastateltava oli ne tarkoittanut, koska minulla ei ollut nauhoitusta tukena litterointivaiheessa. Uskalsin kuitenkin ottaa tämän riskin juuri siksi, että

olin jatkuvassa yhteydessä niihin henkilöihin, joita olin haastatellut, ja saatoin näin esimerkiksi päivää tai kahta myöhemmin täsmentää kyseiseltä henkilöltä suoraan, mitä hän oli kyseisellä lauseella tarkoittanut, jos olin aiheesta epävarma.

8.5 Aikataulu

Opinnäytetyöni lähti varsinaisesti käyntiin 31.5.2013, kun sain aiheen Onnentupa Oy:ltä. Olin tätä ennen kysellyt aihetta toisesta paikasta, mutta heillä ei sisäisten uudistusten takia ollut aikaa pohtia asiaa. Osittain siksi, että olin jäänyt ensin odottamaan aiheen saamista tästä toisesta paikasta, sain varsinaisen aiheeni näin myöhään. Tämä taas tarkoitti sitä, että en ehtinyt laittaa opinnäytetyöstäni varsinaista aiheanalyysiä eteenpäin ennen kuin opettajien kesäloimat olivat jo alkaneet. Näin ollen aloitin opinnäytetyöni tekemisen pelkästään työelämän puolelta tulleen ohjauksen varassa, jota sainkin todella kiitettävästi.

Sain opinnäytetyöhöni konkreettiset lähtökohdat 3.6.2013 tavatessani Paavolan Ullan kanssa, joka toimi pääasiallisena työelämän kontaktinani opinnäytetyöni tekemisessä. Sain Paavolalta perusajatuksen siitä, mitä he halusivat minun tekevän, ja lisäksi sain häneltä runsaasti materiaalia. Totesin kuitenkin, että aloitan projektini teoriapohjan kasaamisesta, koska halusin keskustella vielä ohjaavan opettajani kanssa siitä, missä mittakaavassa minun kannattaisi toteuttaa haastatteluja tai kyselyitä aineistoni keruuta varten.

Tämä edellä mainittu päätös johti siihen, että toimin käytännössä kesäkuusta elokuuhun yksin teoriaosuutta raporttiin kooten. Aikatauluuni vaikutti myös merkittävästi hidastaen se, että tein kesän keikkatyötä aiheeseen liittymättömään lastenkotiin, ja etenkin heinäkuu oli töiden kannalta todella kiireistä aikaa, joten opinnäytetyöni oli melkein tauolla tuon kuukauden. Elokuussa työskentely jatkui kuitenkin entiseen malliin, ja sain paljon kirittyä. Elokuun puolivälin jälkeen sain myös yhteyden opettajiin, jolloin minulle määrättiin opinnäytetyölleni ohjaava opettaja, Vuokko Pohjanoksa.

Sovin heti kuin mahdollista, eli 22.8. tapaamisen Pohjanoksan kanssa, jotta saatoimme keskustella opinnäytetyöstäni. Esittelin ohjaajalleni tässä tapaamisessa sen, mitä olin teoriapohjasta saanut kasattua, ja keskustelimme siitä, mihin suuntaan olen suunnitelmiani kanssa menossa. Tässä vaiheessa en ollut vielä haastatellut ketään Onnentupa Oy:n puolelta, joten minulla ei ollut vielä täyttä kuvaa siitä, millaisen suunnitelman he käytännössä haluaisivat. Teoriaosuuteni näytti kuitenkin ihan hyvältä alulta, ja tiesin, että tulisin vielä haastattelemaan Onnentupa Oy:n johtajaa. Sain kuitenkin tästä tapaamisesta uutta ajateltavaa ja eväitä jatkoon, ja tämän jälkeen olin tiiviisti Pohjanoksan kanssa yhteydessä koko loppuprosessin ajan.

Koottuani kesän ajan intensiivisesti opinnäytetyöni teoriaosuutta, aloitin 2.9. työharjoittelujakson. Onnekseni olin saanut harjoittelupaikan perhekoti Reijantuvasta, joka on paitsi yksi neljästä Onnentupa Oy:n perhekodista, myös juuri se perhekoti, jossa Reija Virkkunen, Onnentupa Oy:n johtaja työskentelee. Näin ollen sain ajoitettua esimerkiksi johtajan haastatteluja harjoitteluni ajalle, vaikka harjoittelu itsessään hidasti kirjoitusvauhtiani. Koska harjoitteluni oli iltapainotteista, tein käytännössä harjoitteluni loppuun (15.10.) asti niin, että jatkoin aina aamupäivisin hieman opinnäytetyöni kirjoittamista, ja menin sitten puoleen päivään harjoitteluun ja olin siellä illan. Sain kuitenkin opinnäytetyötäni näin etenemään, ja lähetin aina välillä Pohjanoksalle kysymyksiä ja näytin, missä olen työni kanssa menossa. Vastineeksi sain häneltä arvokasta palautetta ja käytännön huomioita. Työharjoitteluni aikana otin myös tehtäväkseni selvittää laatukäsikirjoista ja muista lähteistä Onnentupa Oy:n toimintaa, minkä lisäksi haastattelin Onnentupa Oy:n johtaja Reija Virkkusta, ja sain häneltä palautetta prosessini etenemisestä. Lopulta työharjoitteluni viimeisellä viikolla, 14. - 17.10. pystyin näyttämään Virkkuselle jälkihuoltosuunnitelmani lopullisen version, josta sain häneltä hyvin positiiivista palautetta. Tässä vaiheessa opinnäytetyöraporttini oli viimeisiä viimeistelyjä vaille valmis.

8.6 Jälkihuoltosuunnitelman hyödynnettävyys ja perustelut

Jälkihuoltosuunnitelman tekemiselle oli monenlaisia käytännön perusteluja, joista olennaisin on luultavasti nuoruus erityisenä elämänvaiheena ja etenkin huostaan otettujen nuorten tilanteen haasteellisuus. Kuten nuoruutta käsittelevissä kappaleissa kävi ilmi, nuoruus on jo itsessään haasteellinen ja herkkä elämänvaihe, ja huostaan otettu nuori on tulevaisuuden odotustensa kannalta vielä muita ikätovereitaan huonommassa asemassa. Juuri tähän ongelmaan kattavan jälkihuoltosuunnitelman on tarkoitus pureutua. Haastattellessani Onnentuvan johtajaa Reija Virkkusta hän korosti sitä, kuinka tärkeää olisi, että nuori hyödyntäisi jälkihuoltoa niin pitkään kuin mahdollista eli siihen asti kunnes täyttäisi 21 vuotta. Virkkunen kertoi toivovansa tätä erityisesti siksi, että etenkin Onnentupa Oy:ssä yksi jälkihuollon päätavoitteista on katsoa, että nuori hoitaa koulunsa kunnialla loppuun. Virkkunen osasi oman ja kollegoiltaan kuullun kokemuksen perusteella kertoa, että jos nuori päättää keskeyttää jälkihuollon, hänellä jää valitettavasti hyvin usein myös koulutus kesken. Koulutuksen saaminen on osa Onnentupa Oy:n jälkihuollon kokonaistavoitetta; jälkihuollon tarkoituksena on "tuottaa" mahdollisimman itsenäinen nuori ja toimiva yhteiskunnan jäsen. (R. Virkkunen 2013.)

Myös sille, miksi jälkihuoltosuunnitelmaa on alettu tehdä juuri nyt, on olemassa selkeät perustelut. Onnentupa Oy:ssä aihe on tullut moneltakin kannalta ajankohtaiseksi. Ensinnäkin heillä on perhekodeissaan monia nuoria, jotka lähestyvät täysi-ikäisyyttä, ja toisekseen asiakaskunnat ovat entistä enemmän alkaneet kysellä jälkihuollosta jo lapsen sijoitusvaiheessa. Virkkunen kertoi, että tässäkin asiassa on menty ajan kuluessa runsaasti eteenpäin, koska en-

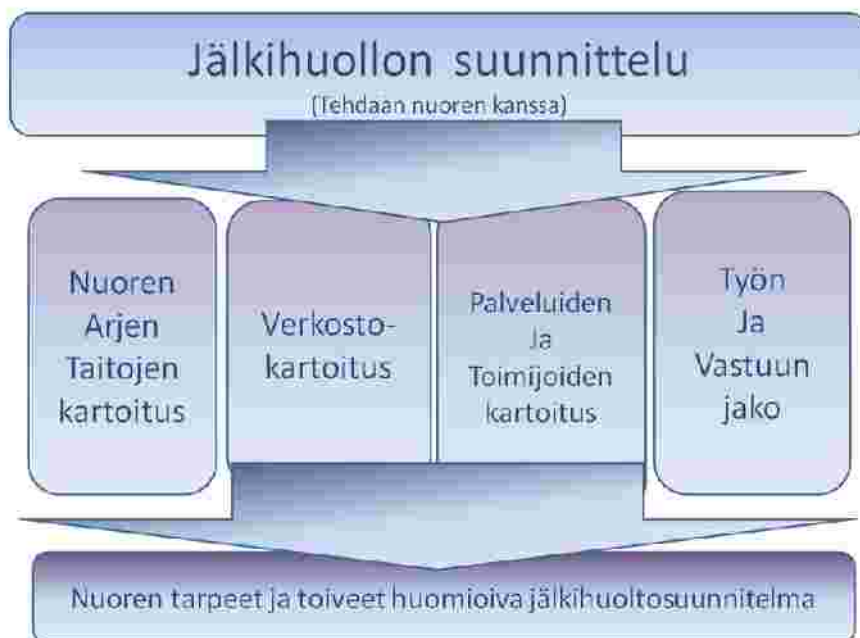
nen aiheesta ei välttämättä edes kysytty yhtään mitään. Kunnissa saatettiin myös alun perinkin suunnitella, että lapsi käy sijoituksen päätyttyä jälkihuoltonsa kunnan omissa tukiasunnoissa. Virkkunen kertoi, ettei pitänyt tätä nuorten kannalta lainkaan hyvänä ratkaisuna. Lastensuojelun sijaishuoltoon sijoitetuilla nuorilla kestää jopa vuosia, ennen kuin he kunnolla luottavat uusiin ihmisiin, ja silti heidän oletettiin tällaisessa tilanteessa ottavan kunnan vieraat jälkihuollon työntekijät avosylin vastaan. Virkkunen muisteli tapauksia, joissa nuoret olivat tarkoituksella tehneet kiusaa jälkihuollon työntekijöille ja kysyneet oikeita neuvoja edelleen perhekodin äidiltä, eli Virkkuselta, vaikka olivat jo muuttaneet eri kunnan alueelle. Toisaalta Virkkunen muisteli myös muutamaa tapausta, jossa nuori olisi haluttu siirtää heille jälkihuoltoon, vaikka tämä oli tähän asti asunut aivan muualla. Syynä oli monesti lapsen muuttaminen paikkakunnalle esimerkiksi opiskelun takia. Tähänkin Virkkunen pudisti päätään; aivan yhtä huonosti nuoret luottaisivat häneenkin tällaisessa tilanteessa, kuin keneen tahansa muuhun vieraaseen työntekijään. Selkeänä vaikuttimena tällaisissa jälkihuollon ratkaisuissa oli kuntien silloinen rahatilanne. (R. Virkkunen 2013.)

Virkkunen nosti konkreettisen jälkihuoltosuunnitelman selkeyden olennaiseksi myös yrityksen pätevyuden kannalta. Samalla hän huomautti, että ennen tilanne oli hyvinkin sekava, koska kuten jo edellä aihetta sivuttiin, jokaisella sijoituskunnalla oli omanlaisensa jälkihuollon malli, eikä mitään järkevää ja yhtenäistä ollut aikaisemmin. Virkkunen nosti tämän myös selkeäksi käytännön ongelmaksi; heillä ei esimerkiksi ollut kirjallisia sopimuksia tai lomakkeita, johon olisi kirjattu asianomaiset ja aikataulut jälkihuollon palaverissa, koska sosiaalitoimesta oli hyvin vaikea "saada irti" olennaisia papereita. Tämän takia aiheen kirjaaminen jäi käytännössä perhekodin vanhempien vastuulle. Koska tilanne oli kokonaisuutena niin sekava, eikä selkeitä vastuualueita kuntien ja yksityisten toimijoiden välillä ollut jaettu, tämä aiheutti myös sen, että sosiaalityöntekijöitä sai "töniä" mukaan yksittäisen nuoren jälkihuollon suunnitteluun. Tämä todennäköisesti johtui siitä, että tieto ei kulkenut kumpaankaan suuntaan niin hyvin, kuin olisi ollut aihetta. Näiden aiemmin vastaan tulleiden ongelmien takia on helppo ymmärtää, miksi yksityinen yritys kokee tarpeelliseksi ja kannattavaksi luoda yhtenäisen jälkihuollon rungon niille nuorille, jotka ottaa sijoitukseensa. (R. Virkkunen 2013.)

9 Onnentupa Oy:n jälkihuoltosuunnitelma

Tästä kappaleesta alkaa opinnäytetyöni varsinainen tuotos, eli Onnentupa Oy:lle laatimani jälkihuollon ohjeistus. Suunnitelmassa käydään läpi jälkihuolto vaihe vaiheelta niin, että jo otsikot toimivat eräänlaisena jälkihuollon muistilistana asioista, jotka on prosessin aikana otettava huomioon. Ohjeistuksen on tarkoitus havainnollistaa, kuinka johdonmukaisuus ja suunnittelu takaavat toimivan jälkihuollon, ja samoista palasista voidaan rakentaa jokaiselle nuorelle henkilökohtainen jälkihuollon suunnitelma.

9.1 Jälkihuollon suunnittelu

Kuvio 2: Jälkihuollon suunnittelu

Hyvä jälkihuoltosuunnitelma ei syöksy suoraan toteuttamisvaiheeseen, vaan alkaa perusteellisella suunnittelulla. Tämä suunnittelu ei ala nuoren täyttäessä 18, vaan jo vuosia ennen kuin itsenäistyminen on ajankohtaista. Ilman huolellista suunnittelua ja siihen liittyviä kartoituksia jälkihuoltosuunnitelmasta ei tule nuorelle yksilöllinen, vaan pelkästään aikuisjohtoinen. Jo jälkihuollon suunnittelua tehtäessä on syytä muistaa, että jälkihuolto tehdään kokonaisuudessaan nuoren kanssa, eikä pelkästään niin, että nuori on sen kohteena. Itsenäistynyt nuori sitoutuu jälkihuoltosuunnitelmaan paljon todennäköisemmin, jos on itse saanut olla jo alkuvaiheista asti suunnittelemassa sitä ja vaikuttamassa siihen.

9.1.1 Nuoren arjen taitojen kartoitus

Näiden taitojen opettelu on syytä aloittaa mahdollisuuksien mukaan jopa vuosia ennen varsinaista itsenäistymistä. Miten nuori hallitsee itsenäistymisen kannalta olennaisia taitoja, kuten rahankäytön, ruuanlaiton, siivouksen, omasta hygieniasta huolehtimisen ja aikatauluista kiinni pitämisen? Viimeistään nuoren täyttäessä 17 olisi näitä taitoja mahdollisuuksien mukaan syytä olla jo hallinnassa tai ainakin viikoittaisessa tai jopa päivittäisessä harjoittelussa.

Näitä taitoja ei opita hetkessä, varsinkin kun monet arkipäivän askareet ovat sellaisia, että ne eivät kiinnosta nuorta lainkaan (kuten esimerkiksi pyykinpesu). Nuorta on kuitenkin kannustettava ja joskus suorastaan pakotettava tekemään näitä asioita, koska täysi-ikäiseltä ihmiseltä odotetaan niiden hallintaa, ja harjoittelu sujuu parhaiten silloin, kun vieressä on vielä ai-

kuinen, jolta kysyä tarvittaessa neuvoa. Monesti näiden taitojen opettelu laitetaankin, tai ainakin olisi hyvä laittaa jo lapsen huolto- ja kasvatussuunnitelmaan, koska lapsi oppii tärkeitä arjen taitoja todennäköisesti koko sijoituksensa ajan. Kun kartoitetaan nuoren arjessa pärjäämisen taitoja, on todellakin syytä pysyä aivan perusasioissa. (Laaksonen 2004, 12.)

Olen laatinut tämän pohdinnan helpottamiseksi pienen muistilistan, johon voi nuoren kanssa yhdessä "laittaa rastin ruutuun" kunkin taidon kohdalle (liite 1). Arjen hallinta voi kuulostaa etenkin nuoresta tylsältä, ja asiat kuten pyykinpesu ja ruuanlaitto voivat vaikuttaa uuden itsenäisen elämän alussa täysin sivuseikoilta, mutta nuori on saatava ymmärtämään, että elämä rakentuu näiden pikkuasioiden varaan. Similän (2012) mukaan "Lasten ja nuorten yhteiskunnallinen hyvinvointi alkaa arjen hallinnasta", eikä tämän lähemmäs totuutta juuri pääse. Lähes kaikilla huostaan otetuilla lapsilla on tästä myös kipeää henkilökohtaista kokemusta; heidän yhteiskunnallinen hyvinvointinsa on monesti katkennut juuri siksi, että kodista ja vanhemmilta on aikanaan kadonnut tämä perustava arjen hallinta joko päihteiden tai jonkin muun syyn takia. Lastensuojelussa onkin yhtenä avaintavoitteena yrittää katkaista tämä kierre, jotta tämä arjen hallinnan kadottaminen ei periydy vanhemmilta lapsille, vaan nuori voi itse päättää hallita omaa elämäänsä ja jatkaa paremmalla polulla. Similä kuvailee arjen hallintaa käsitteenä, ja näkee sen olevan hyvin lähellä elämänhallintaa kokonaisuutena. Arki on osa jokaisen elämää. Elämä rakentuu yhteiskunnassamme arjen ympärille, ja nuorille on varhaisista vaiheista lähtien annettava parhaat mahdolliset avaimet elämäänsä.

9.1.2 Verkostokartoitus

Kun ajatellaan lapsen tai nuoren verkostokartoitusta, lähdetään usein liikkeelle Urie Bronfenbrennerin ekologisesta systeemiteoriasta, jonka pohjalta on kasattu monenlaisia tapoja hahmotella ja piirtää verkostokartta. Bronfenbrennerin teoria käsittelee ihmisen kehittymistä yhteiskunnan kokonaisvaltaiseksi jäseneksi, ja siinä painotetaan lapsen tai nuoren ympäristöä osana kehitystä. Teorian mukaan ihmisen sosiaalinen maailma koostuu erisuuruisista systeemeistä, jotka vaikuttavat toisiinsa. Pienin näistä systeemeistä on mikrosysteemi, jolla tarkoitetaan ihmiselle kaikkein lähimpiä kontakteja. Esimerkiksi perhekodista itsenäistyvälle nuorelle perhekoti itsessään kaikkine ihmisineen on yksi mikrosysteemi, ja koulu voi olla toinen. Yleensä jo silloin, kun yksittäisen nuoren verkostoja pohditaan tällaisella "mikrotasolla", huomataan, että nuori ei välttämättä määrittele kaikkia sellaisia henkilöitä itselleen lähimmiksi, jotka nuoren tunteva aikuinen voisi tähän lähipiiriin määritellä. Tämän takia verkostokartoitus on tärkeää tehdä, ja nimenomaan se on tehtävä nuoren läsnä ollessa, ja jopa nuoren johdolla. Nuorelle on myös tärkeä antaa omaa päätäntävaltaa ja luottamusta siihen, että hän voi itse määritellä, ketä todella kuuluu hänen lähimpiin verkostoihinsa. (Härkönen 2007, 21-23, 27-30.)

Verkostokartoitusta voi tehdä esimerkiksi konkreettisenä piirtämisharjoituksena (Liite 4), jossa nuori muodostaa itse omat mikrosysteeminsä, ja jatkaa niistä esimerkiksi työntekijän avustamana laajempiin mittasuhteisiin. Työntekijä voi esimerkiksi auttaa siinä, että nuori ei välttämättä tule itse ajatelleeksi niitä viranomaisverkostoja, joihin hän voisi tarvittaessa tukeutua. Verkostokartoituksia hyvä tehdä nuoren kanssa vuosien varrella useita, koska etenkin nuoren ihmisen elämässä mikrosysteemien tärkeys voi muuttua hyvinkin nopeasti. Nuorta voi esimerkiksi kerran vuodessa kehottaa piirtämään verkostokarttansa, jolloin voidaan verrata, onko jokin suhde muuttunut merkittävästi aikaisempiin vuosiin verrattuna. Toisaalta verkostokartoitus on tärkeä etenkin itsenäiselle nuorelle, jotta hän ymmärtää, ettei ole jäämässä yksin.

9.1.3 Palveluiden ja toimijoiden kartoitus

Nuoren kanssa on hyvä kartoittaa paitsi asumiseen liittyvät lähipalvelut, ja käytännön yhteistyö tarvittavien toimijoiden kanssa (kuten vuokran maksut, lähikaupat, mahdolliset työ- tai koulupaikat), ja myös tulevaisuuteen liittyvät asiat aina yhteishakuun osallistumisesta Kelan papereiden täyttämiseen. Nuoren kanssa on syytä käydä läpi, minkä tahon kanssa mitään virallisia asioita käydään; mistä saa passin, miten saa työttömyyskorvausta, miten Kelan lomakkeita täytetään, miten yhteishakuun osallistutaan ja niin edelleen. Nämä asiat ovat ensiarvoisen tärkeitä etenkin, jos nuoren kotipaikkakunta vaihtuu uuteen. Työn ja opiskelun kannalta tärkeiden toimijoiden lisäksi olisi nuoren kanssa syytä käydä läpi myös harrastustoimintoihin liittyvät mahdollisuudet aina seurakunnan aktiviteeteista uimahalliin. Näin nuori saa ympärillään olevista palveluista tukiverkkoa arkeen. Jos nuori jää yksin ja tuntee, ettei tiedä uudesta paikkakunnasta mitään, hän erakoituu kotiinsa ja syrjäytyy helpommin. (Laaksonen 2004, 19-21.)

Aikuiselta ihmiseltä odotetaan paljon virallisten papereiden hallintaa aina veroilmoituksesta lähtien, ja jos näitä ei nuoren kanssa tarkastella missään kohtaa yhdessä, on turha odottaa, että nuori tietäisi automaattisesti yksin miten paperit on täytettävä, mihin ne on palautettava, ja mitä muuta on tehtävä. Nuoren kanssa on myös käytävä läpi sitä, miten virastoissa ylipäätään asioidaan. Nuori näkee lakisääteiset palvelut helposti vieraana ja "pakollisena pahana", jos hänen kanssaan ei harjoittele asioita. Jos virallisten asioiden hoitamiseen syntyy pelko, se voi estää nuorta tekemästä parhaita mahdollisia valintoja elämässään.

Monet asiat voi nykyään hoitaa internetin välityksellä. Internet on joka tapauksessa osa nuorten maailmaa, joten myös verkon käytön viisautta on opetettava nuorelle; esimerkiksi omista verkkopankkitunnuksista huolen pitäminen ja kriittisyys jolla erottaa roskapostit ja huijaukset oikeasta asiasta ovat ensiarvoisen tärkeitä. (Airola & Tarsalainen 2005, 106-114.)

9.1.4 Työn ja vastuun jako

Kun päästään vaiheeseen, jossa jälkihuoltosuunnitelmaa aletaan kirjoittaa, on syytä kirjata selkeät tavoitteet ja huomioida kuka tekee, passiivimuodossa kirjoittaminen ei luo selkeää vastuun jakoa. On myös huomioitava, että tarvitaan sekä lyhyen että pitkän tähtäimen suunnitelmia. Tätä on syytä miettiä nuoren ja hänen lähiverkostonsa kanssa yhdessä aivan käytännön asioista lähtien; mikä taho ja kuka konkreettisesti hoitaa vuokran maksun, kuinka paljon voidaan realistisesti jättää nuoren omalle vastuulle arjen toiminnasta, kuinka paljon lähiverkosto voi nuorta tarvittaessa auttaa, kuinka usein sosiaalityöntekijä ja mahdollisesti perhekoodin vanhemmat pitävät yhteyttä, tai jos nuori jää vielä perhekotiin asumaan, niin kuinka pitkäksi aikaa ja kuinka paljon hänen vastuunsa kasvaa, vaikka asuminen pysyy samana kuin ennen. Näistä asioista on hyvä konkreettisesti kirjoittaa jälkihuoltosuunnitelmaan, jotta kaikki osapuolet ovat selvillä omasta osuudestaan, ja asiasta on ”mustaa valkoisella”, että suunnitelma on laadittu yhdessä ja yhteisymmärryksessä. Nuoren oman vastuun ottamisen tärkeyttä voi havainnollistaa parhaiten esittämällä nuori aktiivisena toimijana elämässään. Tähän voi ottaa avuksi esimerkiksi itsenäistyvän nuoren roolikartan (liite 3). (Laaksonen 2004, 19, 22-24.)

Jälkihuoltosuunnitelmaa tehtäessä on hyvä kartoittaa jokaisen lähiverkoston jäsenen kohdalla yksilöllisesti, mikä hänen asemansa on itsenäistyvään nuoreen nähden. Tähän vastuuttamiseen kuuluu valitettavan usein myös maininta siitä, onko nuoren elämässä on henkilö tai henkilöitä, joiden yhteydenotoilta nuorta olisi syytä suojella. Aikuisia ihmisen toimintaa ei tietenkään voi samalla tavoin rajata, ja näissä tilanteissa on joskus käytettävä oljenkortena lainmukaista lähestymiskieltoa, mutta myös läheisverkoston on oltava nuoren turvana, eikä asioita voi vain lykätä kokonaan viranomaisten vastuulle. Lähiverkostolle on suojelemisen lisäksi aivan yhtä tärkeää tehdä selväksi tietyt rajat heti alussa. Olisi esimerkiksi suotavaa sopia yhteisesti nuoren arjesta ja rahankäytöstä, eli esimerkiksi että sukulaiset eivät saa lainata nuorelle rahaa, koska moni nuori käyttää mielellään lähipiiriään rahallisesti hyväksi, jos vain pystyy siihen.

Tärkeää on myös vastuuttaa itse nuori. Hänelle on tehtävä selväksi, ettei asioita enää tehdä hänen puolestaan, vaan täysi-ikäisenä ihmisenä hänen on huolehdittava esimerkiksi viranomaiskäynnit itse. Nuoren lähipiirillä ja viranomaisilla on tässä erittäin tärkeä tehtävä; heidän on näytettävä nuorelle, että he ovat koko ajan tukena, mutta samalla muistutettava, etteivät he tee asioita nuoren puolesta, vaan nimenomaan tukevat itsenäisyyteen, vaikka ovatkin läsnä. Jos kaikille annetaan jo suunnitteluvaiheessa selväksi omat vastuunsa ja velvollisuutensa, voidaan välttyä ainakin epäselvyyksistä johtuvilta ongelmilta. (Laaksonen 2004, 24-25.)

9.2 Nuoren tarpeet ja toiveet huomioiva jälkihuoltosuunnitelma

Kun edellä mainitut kartoitukset on huolella nuoren ja tämän lähiverkoston kanssa tehty, on helpompaa muodostaa toimiva ja yksilöllinen jälkihuoltosuunnitelma nuoren täyttäessä 18. Suunnitelma on syytä tehdä nuoren kanssa. Nuori ei helposti sitoudu suunnitelmaan, jos ei ole ollut itse tekemässä sitä. Nuori sitoutuukin suunnitelmaan parhaiten, jos on itse ollut asettamassa tavoitteitaan ja ollut suunnitelmaa tehdessä aktiivinen toimija. Nuori saattaa jopa kokea hyvän jälkihuoltosuunnitelman tekemisen luottamuksen osoituksena häntä kohtaan. Sopimus on helppo muodostaa, jos jo suunnitteluvaiheessa käydään konkreettisesti kohta kohdalta läpi asuminen, taloudellinen tuki, harrastukset, lähiverkosto ynnä muut nuoren tulevaisuuden kannalta tärkeät asiat. Jälkihuoltosuunnitelmaa laadittaessa on hyvä sopia tapaamisista, joissa jälkihuoltosuunnitelmasta tarkistetaan esimerkiksi kerran tai kahdesti vuodessa, vieläkö tavoitteet, vastuun jakamiset ja muut olennaiset alueet ovat pysyneet ennallaan. Jälkihuoltosuunnitelman laatimisessa on myös omat selkeät haasteensa, kuten se, että jokaisella kunnalla ja kaupungilla on toisistaan eroavat jälkihuollon kriteerit, toimintamallit ja -tavat sekä siihen varatut resurssit. Näistä on hyvä olla ainakin sijoituspaikan ja kunnan sosiaalityöntekijöiden kesken keskustelua jo aikaisemmin, ettei jälkihuoltosuunnitelman laatimiseen tarkoitettu tilaisuus kulu resursseista riitelyyn. Kompromisseja on luultavasti tehtävä puolin ja toisin. Tärkeintä on varmistaa, että annettujen resurssien rajoissa pyritään nuoren kannalta parhaaseen jälkihuoltoon. (Laaksonen 2004, 18-19.)

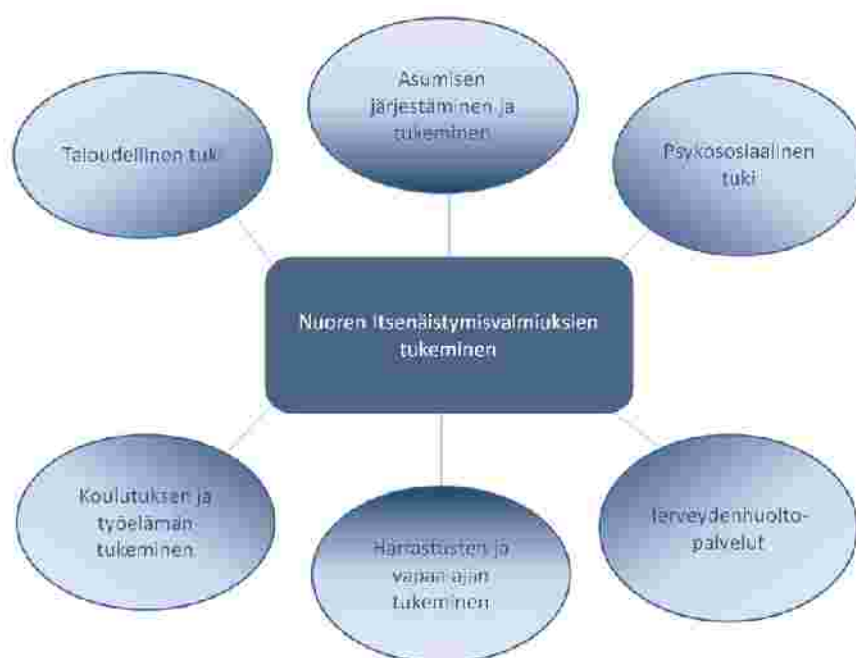
Kun jälkihuoltosuunnitelma on osapuolten hyväksymä ja selkeästi laadittu, on syytä käydä se vielä kertaalleen läpi, ja katsoa asiaa nuoren itsensä kannalta; mitä suunnitelma velvoittaa ja odottaa itsenäistyvältä nuorelta? Ovatko tavoitteet ja odotukset realistisia? Suunnitelmaa ei kuitenkaan kannata "hakata kiveen" senkään jälkeen, kun se on tarkistettu ja hyväksi todettu, koska toimivassa suunnitelmassa on aina oltava joustovaraa. Etenkin jälkihuollon kaltaisessa isossa kokonaisuudessa, jossa on paljon "liikkuvia osia", on syytä olla olemassa jonkinlainen suunnitelma B siltä varalta, että alkuperäinen suunnitelma ei jostain syystä toimikaan. (Laaksonen 2004, 18-19.)

9.3 Arviointipalaverien ja muun yhteistyön konkreettinen aikatauluttaminen

Arviointipalaverit, viranomaistapaamiset ja muut olennaiset asiat on syytä aikatauluttaa etukäteen, mutta jo ennen aikataulujen laatimista on tehtävä kartoituksia. Tilanteiden muuttuessa joudutaan pitämään useita jälkihuoltoon liittyviä palavereita, joihin osallistuvat eri ihmiset. Jo ennen ensimmäistä tapaamista on syytä varmistaa, että nuoren kannalta avainasemassa olevilla henkilöillä on toistensa yhteystiedot ja mahdollisuus viestintään myös virallisten palaverien ulkopuolella. Liikkeelle on syytä lähteä aivan perusasioista, jotka saattavat tuntua jopa itsestäänselvyksiltä ja kirjata kaikki huolellisesti ylös. Monesti asiat, jotka jätetään

niin, että "näistä on sitten huolehdittava", mutta kaikille tiedossa olevia konkreettisia suunnitelmia ei tehdä, jäävät kokonaan toteutumatta. Ensimmäisessä palaverissa olisi hyvä laatia valmiiksi ainakin runko aikatauluista esimerkiksi koko seuraavalle vuodelle. Tarvittaessa näitä alun perin suunniteltuja aikatauluja voisi luonnollisesti tiivistää tai muuttaa, mutta alustavan aikataulun luominen tuo tunteen ja käsityksen siitä, että toiminta aloitetaan ja sitä jatketaan johdonmukaisesti. Selkeä tapaamisten sisältöjen ja aikataulun suunnitteleminen tuo myös osanottajille varmuutta projektiin; vanha sanonta "hyvin suunniteltu on puoliksi tehty" voi löytää paikkansa tässäkin asiassa. Suunnitelmia tehtäessä on kuitenkin syytä muistaa sekin, että jotain yllättävää voi aina tapahtua, joten hyvissä ajoin etukäteen tehdyistä aikataulutamisista huolimatta pitää varautua siihen, että joskus joudutaan tekemään kompromissiratkaisuja. Asioiden perusteellinen läpikäyminen heti aluksi auttaa kuitenkin siihen, ettei palaverieja peruta heppoisin perustein; kun olennaisimmat aikataulut sovitaan hyvissä ajoin ja yhdessä, ei kukaan voi myöhemmin väittää jääneensä tiedonannon ulkopuolelle. Palaverikertojen edetessä on jokaisen palaverin lopuksi aina hyvä varmistaa, että kaikki ovat samaa mieltä seuraavan palaverin aiheesta ja aikataulusta. Näin nuori ja hänen lähiverkostonsa saavat varmuuden tunnetta siitä, että asiat ovat hallinnassa. Jokaisen arviointipalaverin ja muun tehdyn yhteistyön päätteeksi on syytä tarkistaa, pysyikö nuori lopulta toiminnassa pääasiana. Ammatillaistenkin on välillä tietoisesti tarkkailtava omaa käytöstä, etteivät esimerkiksi aikuisten väliset kommunikaation ongelmat nouse suuremmaksi ruotimisen aiheeksi tapaamisissa kuin nuoren pärjääminen.

9.4 Itsenäistymisvalmiuksien tukeminen

Kuvio 3: Nuoren itsenäistymisvalmiuksien tukemisen osa-alueet

Aiemmin mainittu arjen hallinta on olennainen osa itsenäistymisvalmiuksia, mutta se ei kuitenkaan kata kaikkea, vaan itsenäistymisvalmiuksiin kuuluu paljon muutakin. On myös syytä muistaa, että tähän mennessä hyvin esimerkillisestikin toiminut nuori tarvitsee muutosvaiheessa paljon tukea. Kun tuttu ympäristö vaihtuu toiseen ja arki kokee muutenkin radikaaleja muutoksia, nuori saattaa kadottaa sellaisetkin perusasiat, joista on aikaisemmin aina huolehdittu, kuten aikataulujensa hoitamisen. Aikuinen voi helposti tehdä sen virheen, että näkee moisen käytöksen ”pois valvovan silmän alta” muuttamisen tuomana välinpitämättömyytenä. Tässä tilanteessa nuori kuitenkin tarvitsee ennen kaikkea tukea ja tarvittaessa kärsivällistä asioiden uudelleen opettamista sen sijaan, että häntä alettaisiin syytellä esimerkiksi laiskaksi tai saamattomaksi. Nuoren kanssa on tehtävä lyhyitä tavoitteita ja edettävä askel kerrallaan, jotta päästään pitkäjänteisempiin tuloksiin ja saadaan itsenäinen arki sujumaan. Luonnollisesti tämä vaatii sitoutumista molemmilta osapuolilta; jos nuori ei suostu tekemään asioidensa eteen mitään, ei apua voi tunkea hänelle väkisin, mutta toisaalta nuori ei aina osaa sanoittaa avuntarvettaan varsinkaan tilanteessa, jossa hänen yhtäkkiä odotetaan käyttäytyvän kuin aikuinen, joten lähiverkostolla on oltava erityisen herkät silmät ja korvat etenkin muutoksen alkuvaiheessa.

9.4.1 Asumisen järjestäminen ja tukeminen

Se, miten nuoren asuminen ja siihen liittyvät kustannukset hoidetaan, riippuu jälkihuoltosopimuksesta. Asumisjärjestelyt on päätettävä yksilökohtaisesti, koska kaikilla nuorilla ei ole samanlaisia itsenäistymisvalmiuksia, vaikka niihin kuinka järjestelmällisesti pyrittäisiin. Lisäksi yksityiskohtainen kirjallinen sopimus on hyvä olla olemassa siksi, että jokainen on selvillä siitä, kuka hoitaa kustannukset ja minkä asian hoitaminen on kenenkin vastuulla. Teoreettisesti näitä asumiseen liittyviä ratkaisuja on yleensä neljä:

1. vaihtoehto on, että kunta maksaa puolet kuukauden hoitovuorokausimaksusta. Tähän sisältyy asuminen tukiasunnossa kuluineen.
2. vaihtoehto on, että kunta maksaa asunnon ja kulut sekä kaikki nuoren muut menot ja lisäksi kunta ostaa Onnentupa Oy:ltä lapselle tukikäyntejä tuntihinnalla esimerkiksi 2-4 kertaa viikossa.
3. vaihtoehto on, että nuori maksaa itse vuokrat, hakee asumistuen kelasta ja saa toimeentulotukea ja kunta ei osta Onnentupa Oy:ltä mitään. Tämä on huono ratkaisu nuoren kannalta, koska kaikki jätetään itsenäistyvän nuoren harteille. Näissä tilanteissa jää yleensä vuokrat hoitamatta ja koulukin monesti keskeytyy, koska aikuiselta saatu tuki puuttuu kokonaan.

4. vaihtoehto on, että nuori jää asumaan edelleen perhekotiin, mutta häneltä veloitetaan täysihoitovuorokausimaksu, koska nuori vie talosta yhden huoneen eikä uutta voida ottaa tilalle, kun ylimääräisiä huoneita ei ole monessakaan yksikössä. Katso liitteestä Onnentupa Oy:n perhekotiin jäävää nuorta koskevat säännöt. (R. Virkkunen 2013.)

9.4.2 Psykososiaalinen tuki

Täysi-ikäiseksi tultuaan nuori voi itse päättää, jatkaako vielä esimerkiksi terapiakäyntejä. Nuoren kanssa olisi hyvä keskustella tästä vakavasti ja jo hyvissä ajoin ennen itsenäistymistä. Täysi-ikäistä ihmistä ei voi pakottaa ottamaan apua vastaan, mutta nuoren kanssa olisi kuitenkin hyvä tehdä suunnitelmaa, että kannattaisiko hänen jatkaa mahdollista entistä palvelua, vai olisiko hyödyllisempää hakea itsenäistymisen alettua muunlaista tukea. Lisäksi nuoren kanssa olisi hyvä varmistaa, että vaikka hän ei heti mitään tukea haluaisikaan, sitä kuitenkin on saatavilla tarpeen vaatiessa. Nuorelle tärkein psykososiaalisen tuen pilari ei kuitenkaan ole ammatillinen terapia, vaan sijoituksen aikana annettu ohjaus- ja kasvatustyö, joka jatkuu jälkihuollon ajanakin. Kun nuori oppii arjessa, kasvamisensa yhteydessä vahvuuksiaan ja kehittää esimerkiksi ongelmanratkaisutaitojaan, kehittyy hänestä itsenäistymisvaiheessa paremman itsetunnon omaava nuori, joka kokee, että voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Tällaisen onnistumisen varmistaa parhaiten se, että nuorella on ainakin yksi läheinen aikuis- tai viranomaisuhde, johon tukeutua. Tämä aikuissuhde on arjessa läsnä, auttaa arkipäivän pienissä ongelmissa ja ylipäättään ylläpitää toivoa toimivasta, itsenäisestä aikuisuudesta. (Laaksonen 2004, 25-27.)

Etenkin lastensuojelutaustaisten nuorten kohdalla on syytä muistaa, että itsenäistyminen on aina tietyllä tavalla kriisi, ja siksi muutos vaatii tukea. Suomen mielenterveysseura (2013) määrittelee psykososiaalisen tuen ammatilliseksi tueksi, jonka tavoitteena on helpottaa traumattisen kriisin aiheuttamaa stressi- tai surureaktiota. Monella tulee tällaisesta kuvauksesta mieleen esimerkiksi onnettomuuden jälkeinen kriisihoito, mutta on syytä muistaa, että jokainen määrittelee itse kokemuksensa ja jokaisella pitäisi olla valta päättää, kokeeko muutoksen kriisinä vai ei riippumatta ulkopuolisten henkilöiden näkökulmasta. Jo pelkästään paikan ja ihmisten vaihtuminen arjessa voi olla nuorelle suurenkin kriisin aihe, ja silloin on nuoren tukiverkoston tehtävä tukea hänen työ- ja toimintakykyään ja auttaa häntä palaamaan kriisin jälkeen normaaliin elämänrytmiin. Nuorta on tuettava, jotta hän pystyy näkemään, ettei muutos ole mustavalkoinen asia, vaan yksi elämän vaihe.

9.4.3 Taloudellinen tuki

Monesti nuoren kanssa pyritään tekemään ainakin itsenäistymisen alussa sopimus, jossa hän saa esimerkiksi tietyn määrän rahaa viikossa päivittäiseen käyttöönsä. Nämä rahat ovat kerty-

neet huostaanoton ajalta, ja ne on tarkoitettukin käytettäväksi nuoren itsenäistymisen tukemiseen mieluiten jälkihuollon muodossa. Rahojen saamisesta tehty sopimus on erittäin tärkeää tehdä yhteisymmärryksessä nuoren kanssa, koska näin suunnitelmaan voidaan kirjata myös sitä, mihin rahoja on tarkoitus käyttää. Summa voidaan esimerkiksi aina jakaa niin, että tietty osuus on viikoittainen ruokaraha. Ruuan lisäksi rahaa kuluu luonnollisesti asumiseen, opiskelun tukemiseen ja lopulta oman talouden perustamiseen. (Nurminen 2011.)

Taloudellisia suunnitelmia tehdessä on työntekijöiden syytä muistaa, että teoreettisesti aikuisen ihmisen rahan käyttöä ei voi enää rajoittaa. Jos nuorella on esimerkiksi vanhempien järjestämä säästötili, jonka hän saa kahdeksantoistavuotiaana käyttöönsä, ei kukaan viranomainen voi sitä estää, jos nuori haluaa nuo rahat tuhлата vaikka saman tien. Tämän takia rahan käyttöä ja asioiden suunnittelemista etukäteen on harjoitettava nuoren kanssa jo paljon ennen itsenäistymistä, ja nuoren on pystyttävä ymmärtämään rahan arvo.

9.4.4 Koulutuksen ja työelämän tukeminen

Jälkihuoltosopimukseen kirjataan aina jonkinlainen suunnitelma siitä, mihin nuori jatkaa eteenpäin. Aina tämä suunnitelma ei kata siististi opiskelujen päättämistä ja sen jälkeistä ammatin saantia, vaan tulevaisuuden suunnitelma saatetaan laatia esimerkiksi kuukaudeksi kerrallaan. Näin kokonaistavoitteeseen päästään pienemmin, helpommin sulateltavin askelin. Tarvittaessa sopimukseen voi konkreettisesti sisällyttää sen, että aikuinen tukee esimerkiksi yhteishakuun osallistumista tai auttaa hakemaan töitä. Monelle nuorelle pelkkä jatkon suunnitteleminenkin voi olla valtava kynnyks, etenkin jos nuorella on ollut vaikeuksia jo peruskoulussa. Tämän vuoksi nuoren kanssa olisi hyvä pohtia tulevaisuuden mahdollisuuksia jo jopa vuosia ennen kuin itsenäistyminen on käsillä.

Onnentuvan johtaja Reija Virkkunen totesi haastattellessani häntä, että hän yrittää aina parhaansa mukaan kannustaa nuoria ottamaan jälkihuollon vastaan ja olemaan siinä kunnes täytää 21, koska surullisen usein silloin kun nuorella katkeaa jälkihuolto, myös opinnot jäävät kesken. Virkkunen nostikin nuoren valmistumisen opinnoistaan yhdeksi jälkihuollon tärkeimmistä tavoitteista. Virkkunen kertoi, että etenkin lastensuojelunuorilla on usein sangen epärealistisia tavoitteita elämässään. Jokainen voinee muutenkin samaistua siihen, ettei ihminen usein tee parhaita päätöksiään vielä seitsemäntoista vuoden iässä. Nuori saattaa esimerkiksi haluta heti täysi-ikäiseksi tultuaan muuttaa sille paikkakunnalle, joka on hänen suosikki jääkiekkajoukkueensa kotikunta. Tällaisissa suunnitelmissa kuitenkin tупpaavat unohtumaan kaikki käytännön järjestelyt. Nuori ei usein ymmärrä esimerkiksi sitä, että jos koulu on yhä kesken, opinnot on käytävä usein samassa koulussa loppuun, eikä muutto näin ollen ole mahdollinen. Tällaisessa tilanteessa nuori saattaa helposti tehdä äkkinäisen päätöksen, ettei koulun saaminen loppuun voi olla niin tärkeää. Juuri tällaisten tilanteiden estämiseksi Virkkunen

korostaa jälkihuollon tärkeyttä. Hän näkee jälkihuollon mahdollisuutena antaa nuorelle aikaa ja valmistautua tulevaan. Jälkihuolto antaa nuorelle aikaa jäsentää ajatuksiaan ja tehdä rauhassa tulevaisuuden suunnitelmia. Vielä koulun suorittamista tärkeämpää olisikin se, että viimeistään jälkihuollon aikana nuori itse ymmärtäisi koulutuksensa tärkeyden. (R. Virkkunen 2013.)

9.4.5 Harrastusten ja vapaa-ajan tukeminen

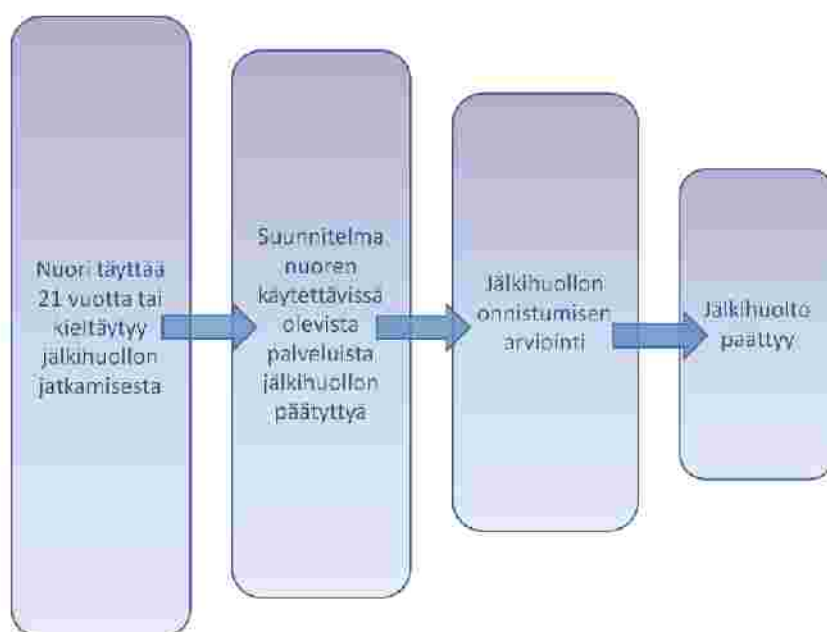
Harrastukset ja vapaa-ajan aktiviteetit jäävät valitettavan usein liian vähälle huomiolle itseenäistyvän nuoren elämässä. Jos nuori on harrastanut jotakin toimintaa, esimerkiksi jalkapalloa jo useamman vuoden ajan, voi tässä samassa harrastusporukassa jatkaminen olla erittäin tärkeä tuen ja jaksamisen lähde nuorelle. Harrastus voi tarjota paitsi sosiaalista tukea, myös tärkeitä onnistumisen kokemuksia. On myös syytä muistaa, että siinä missä aikuinenkin, myös nuori tarvitsee hetkiä, jolloin ei tarvitse ajatella velvollisuuksia. Nämä hetket auttavat jaksamaan eteenpäin. Nuorta olisi myös tärkeä kannustaa aloittamaan mahdollisuuksien mukaan jokin kodin ulkopuolella tapahtuva harrastus, jos hänellä ei sellaista ennestään ole, koska monesti nuoren ainoa harrastus on tietokone, mikä johtaa helposti siihen, että nuori ”erakoi-tuu” itsenäistymisen jälkeen. Nuori saattaa perustella taitavasti, että hän on sosiaalisessa mediassa ja näin ollen siis tapaa ystäviä internetissä, mutta todellisuudessa hän jää helposti junnaamaan elämässä paikoilleen, jos käyttää kaiken vapaa-aikansa koneen ääressä. Nuorelle on hyvä kertoa ja ehdottaa monenlaisia eri vaihtoehtoja. Monilla tulee kodin ulkopuolella tapahtuvista harrastuksista ensimmäisenä mieleen liikunta, ja se taas voi olla monelle nuorelle suoranaisten kompastuskivi, varsinkin kun monet liikuntaharrastukset ovat sangen kilpailuhenkisiä. Liikunta ei kuitenkaan ole ainoa vaihtoehto vapaa-ajan viettoon, vaan harrastuksia voi löytää eläimistä, taide-aineista tai vaikkapa kavereiden kesken pidettävistä elokuva-viikonlopuista. Harrastuksessa on tärkeää, että nuori löytää sosiaalisia kontakteja ja saa muuta ajateltavaa kuin arkiset ongelmansa, koska monesti nuori voi etenkin juuri itsenäistymisen kynnyksellä tuntea olevansa tilanteessaan yksin tarjotusta tuesta huolimatta. (Laaksonen 2004, 39-40.)

9.4.6 Terveystuoltopalvelut

Moni pitää itsestäänselvyytenä, että alueella sijaitsevat terveystuoltopalvelut ovat käytettävissä, mutta juuri itsenäistymisharjoittelun aloittanut nuori ei välttämättä tiedosta, minkä terveystuolpuluiden piiriin hän kuuluu. Etenkin terveystuolpuksissa tulee helposti kehotus haakeutua kotikunnan terveystuolpukseseen, varsinkin kun aina se omaa asuinpaikkaa lähin terveystuolpukses ei välttämättä ole se oman kotikunnan terveystuolpukses, vaikka näin voisi olettaa. Nuori ei välttämättä myöskään tiedä, missä eri terveystuolpuoltoon liittyvät palvelut lähialueella sijaitsevat. Jos nuori tietääkin terveystuolpukses sijainnin, hän ei välttämättä tiedä hammas-

lääkärin tai yksityisten palvelujen mahdollisuuksista kotinsa lähellä. Nuorelle on myös syytä painottaa, että täysi-ikäiselle ihmiselle terveydenhuollon palvelut eivät ole samalla tavoin ilmaisia, kuin mitä ne olivat esimerkiksi nuoren ollessa kouluterveydenhuollon piirissä. Esimerkiksi hammashuolto on aikuiselle ihmiselle rahallisesti aivan eri asia kuin koululaiselle. Nuorta on usein myös muistutettava terveydenhuollon tärkeydestä; monella nuorella arjen asioita miettiessä esimerkiksi hammaslääkäriajan varaaminen tulee kaikkein viimeisenä mieleen, jos silloinkaan. Nuorta saattaa joutua välillä jopa patistamaan lääkärin vastaanotolle, jos on syytä epäillä jotakin. Nuori saattaa tuntea vastenmielisyyttä lääkärissä käymistä kohtaan, tai asia voi hävettää häntä, jolloin hän voi helposti ajatella, ettei esimerkiksi vastaanotolle tarvitse mennä, jos oireisiin sopivan diagnoosin voi löytää netistäkin. Nuori tarvitsee valistusta, ja ennen kaikkea rohkeutta pyytää tarvittaessa apua myös terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa.

9.5 Nuori täyttää 21 vuotta tai kieltäytyy jälkihuollon jatkamisesta

Kuvio 4: Jälkihuollon päättämisen askeleet

Jälkihuolto on järjestäjille lakisääteinen nuoren 21:seen ikävuoteen asti, mutta nuoren ei ole pakko ottaa sitä alunperinkään vastaan, tai hän voi täysi-ikäisenä päättää lopettaa sen kesken. On kuitenkin pidettävä mielessä, että jos nuori itse ilmoittaa, ettei halua jälkihuoltoa, velvollisuus sen järjestämisestä ei silti tavallaan katoa mihinkään. Toisin sanoen nuorelle on tästä ilmoituksesta huolimatta tehtävä jälkihuoltosuunnitelma, ja näin valmistauduttava siihen, jos hän muuttaakin mielensä ja tulee esimerkiksi vuoden päästä takaisin. Niin kauan kuin nuori ei ole täyttänyt 21, hänellä on edelleen oikeus jälkihuoltoon, vaikka olisi siitä alun perin kieltäytynytkin. Jälkihuoltoa toteutettaessa on myös harvinaisemmissa tapauksissa mahdollista, että

nuoren jälkihuollosta vastaava yksikkö kieltäytyy jatkamasta nuoren jälkihuoltoa. Tähän tosin tarvitaan radikaaleja perusteluja, eivätkä esimerkiksi pelkät mielipiteet riitä jälkihuollon katkaisemisen perusteiksi. Tyypillisimmin tällaiseen tilanteeseen päädytään, jos nuori omalla käytöksellään vaarantaa oman hyvinvointinsa, tai on selkeä riski muille lastensuojeluyksikössä asuville lapsille ja nuorille. Jos on esimerkiksi ilmiselvää, että nuori ei tee itse mitään noudattaakseen jälkihuoltosuunnitelmaa, tai jos hän asuu edelleen perhekodissa ja tuo sinne päihteitä tai tulee niiden vaikutuksen alaisena kotiin, voidaan nuoren jälkihuoltojärjestelyjä muuttaa tai jälkihuolto lopettaa. Tällainen päätös on kuitenkin tehtävä useamman ammattilaisen päätöksellä, ja sitä ennen olisi syytä vielä miettiä erilaisten tukitoimien mahdollisuuksia. Jälkihuollon päättymisen on aina oltava suunnitelmallista niin pitkälle, kuin tilanne vain antaa myöten, jotta nuori ei putoaisi tyhjän päälle. (Laaksonen 2004, 12.)

9.5.1 Jälkihuollon onnistumisen arviointi

Jälkihuollosta on syytä kerätä sen aikana ja myös sen päättyessä nuorelta ja tämän läheisiltä palautetta jälkihuollon onnistumisesta. Yksityisen palveluntarjoajan on luonnollisesti myös kartoitettava palvelun ostajan eli asiakkaana olevan kunnan tai kaupungin tyytyväisyys. Perhekoti voi myös itse tarkastella jälkihuollon onnistumista usealta eri kannalta.

Arviointia voi lähestyä etsimällä vastauksia konkreettisiin kysymyksiin: miten viranomaisten yhteistyö sujui? Saatiinko nuoren lähiverkosto aktivoitua? Miten nuori itse näytti jälkihuoltoon suhtautuvan ja pärjäävän jälkihuollossa? Saiko nuori opiskelunsa päätökseen? Onko hänellä tulevaisuuden suunnitelmia? Asiaan liittyviltä ihmisiltä on hyvä kerätä kommentteja ja kirjata niitä ylös. Näitä kerättyjä palautteita on sitten jälkihuollon päätyttyä syytä tarkastella. Jos jollain alueella on ollut selkeitä ongelmia, voidaan jälkihuoltoprosessia tarkastella kokonaisuutena ja tarpeen mukaan kehittää sitä. Palautteet on syytä kerätä saman tien, kun ne ovat vielä akuutteina kaikkien mielessä – etenkin jos on huomattu, että jälkihuollossa on todella mennyt jotakin vikaan. On tärkeää, että etenkin sijaishuoltopaikka tarkastelee asiaa niin, että jokainen osallinen saa sanoa sanottavansa siitä, saavutettiinkö jälkihuollon tavoitteet. Kehitystä ei voi tapahtua, jos pitää työtään jo nyt täydellisenä. (Valtakunnallisen sijaishuollon laatukriteerit 2004, 31-32.)

9.5.2 Suunnitelma nuoren käytettävissä olevista palveluista jälkihuollon päätyttyä

Valtakunnallisen sijaishuollon laatukriteereissä painotetaan, että Jälkihuolto on tärkeää päättää suunnitelmallisesti, tai ainakin pyrkiä jonkinlaisen jatkosuunnitelman tekemiseen niin pitkälle kuin se vain on tilanteen valossa mahdollista. Silloinkin kun nuoren jälkihuolto on jo päättyessä, on hänen kanssaan vielä syytä yrittää katsoa tulevaisuuteen, oli jälkihuollon päättymisen syy mikä tahansa. Jälkihuollon päätyttyä alkaa nuorella seuraava elämänvaihe,

jota on hahmoteltava kokonaisuutena nuoren ja nuorelle läheisten ihmisten kanssa. (Valtakunnallisen sijaishuollon laatukriteerit 2004, 31.)

Tässä tilanteessa on kuitenkin muistettava, että kaikki ei aina mene laatukriteerien mukaisesti. Aina ei ole mahdollista antaa nuorelle parhaita mahdollisia eväitä jatkoon, jos nuori esimerkiksi lähtee riitaisissa merkeissä perhekodista heti, kun se on lain puitteissa mahdollista, mutta olisi ehdottomasti nuoren eduksi, jos tällainen keskustelu voitaisiin nuoren kanssa käydä. Nuoren kanssa olisi syytä pohtia yhdessä, millaisia palveluita hän kokisi jatkossa tarvitsevansa, ja mistä niitä voisi aikuisena saada. Silloinkin, jos jälkihuolto on viety kitkatta loppuun, ja nuori vaikuttaa jo sangen aikuiselta ja itsenäiseltä, voi pieni juttutuokio jatkosta tutun aikuisen kanssa olla hänelle todella suuri asia. Nuorelle kannattaa myös painottaa, että tuttuihin työntekijöihin tai perhekodin vanhempiin saa pitää yhteyttä myös jälkihuollon päättymisen jälkeen, oli kyse sitten tuen tarpeesta tai ihan vain kuulumisten vaihtamisesta. Jälkihuollon päättymisen on toinen sellainen kynnys elämässä, jossa nuori pelkää helposti jäävänsä yksin.

9.5.3 Jälkihuolto päättyy

Jälkihuollon päättäminen on mahdollisuuksien mukaan tehtävä jälkihuoltosuunnitelman mukaisesti ja niin, että se on selkeä kaikille osapuolille. Tärkeintä olisi, ettei päättymisen tule kenellekään osapuolelle täytenä yllätyksenä. Jälkihuollon päättymiseen liittyy monta asiaa, joista osaa onkin jo edellä käyty läpi. Ensimmäisenä jälkihuollon päätyttyä ajattelee helposti virallisia asioita, kuten sitä, että nuori siirtyy täysin omien ansioidensa varaan, eikä saa enää rahallista tai asumiseen liittyvää tukea entiseen tapaan. Tämä on kuitenkin vain puolet totuudesta, ja jopa taloudellisia asioita suurempi muutos on yleensä se, että nuoren läheiset ihmissuhteet muuttuvat jälleen hieman erilaisiksi, kuin mitä ne ovat tähän mennessä olleet. Tässä kohtaa nuorelle on kartoitettava tuen ja yhteydenoton mahdollisuuksia, ja on syytä vielä kertaalleen tarkistaa, että kaikki ovat valmiita sijaishuollon päättymiseen: kaikilta asianomaisilta on kerätty mielipiteet jälkihuollosta, ja nuori tietää, mihin on jatkamassa. Lisäksi on varmistettava nuoren kanssa, onko lähiverkosto ja tutu viranomaiset nuoren tavoitettavissa vielä jälkihuollon päättymisen jälkeenkin, ja onko näiden suhteiden mahdollisiin muutoksiin varauduttu huolella.

10 Opinnäytetyön pohdinta ja ammatillisen kasvun arviointi

Koin opinnäytetyöni aiheeltaan hyvin mielenkiintoiseksi heti toimeksiannon saatua, joten minulle ei tuottanut ongelmaa löytää motivaatiota tekemiseen. Otin kuitenkin riskin päätöksessäni tehdä opinnäytetyöni yksin. Toisaalta sain tehdä asioita itselleni parhaaksi kokemasani järjestyksessä ja omaan tahtiini, eikä mahdollinen myöhästymisen tai pienet epäonnis-

tumiset vaarantaneet kenenkään muun työskentelyä, mutta toisaalta kukaan ei ollut myöskään muistuttamassa ja kannustamassa minua eteenpäin tai tarjoamassa jatkuvasti toista näkökulmaa. Omille virheille ja myös itse tuottamalleen tekstille tulee hyvin helposti sokeaksi. Tätä oman työn sokeuden ongelmaa sain onneksi tasapainotettua opettajani tarjoamilla näkökulmilla, ja myös työelämän puolelta saamallani palautteella prosessin aikana.

Aihe on opettanut minulle paljon uutta, koska en ollut ennen opinnäytetyöni aloittamista syventynyt lastensuojelun jälkihuoltoon. Oli kuitenkin haastavaa muodostaa kaikesta itselleni uudesta tiedosta työkalu, joka on käyttökelpoinen, muttei sekava. Minulla ei myöskään ollut jälkihuoltosuunnitelmaan työvälineenä juuri referenssejä, koska valtaosa yksiköistä ja yrityksistä haluaa pitää suunnitelmansa yksityiskäytössä. Tämä johtuu nimenomaan siitä, että kattava jälkihuoltosuunnitelma on yksityiselle yrittäjälle kilpailuvaltti. Toisaalta tämä lähtökohta saattoi omalla tavallaan olla paras mahdollinen, koska samalla se minimoi kiusauksen ottaa vaikutteita kenenkään muun jo aiemmin laatimasta ohjeistuksesta. Tilanne myös pakotti minut tarkistamaan jatkuvasti työelämäpuolen kontaktieni näkökulmia siitä, olenko heidän mielestään menossa oikeaan suuntaan.

Tästä pääsin jälleen tutkimuskysymykseeni; millainen on hyvä jälkihuoltosuunnitelma? Havaitsin heti aluksi, että vaikka siihen voi lisätä edellä mainitun kaltaisia ominaisuuksia, kuten ”kattava, muttei sekava”, en silti ollut varma mitä kaikkea siihen tulisi käytännössä sisällyttää. Tässä vaiheessa syvennyin muiden tekemiin tutkimuksiin ja analyysihin jälkihuollon toimivuudesta, ja yritin näistä muodostaa kuvaa, mitä hyvään jälkihuoltosuunnitelmaan tulisi sisällyttää. Toki olin saanut jo suuntaa antavaa tietoa Onnentupa Oy:ltä siitä, millaisen ohjeistuksen he haluavat, mutta koin tehtävän silti haasteelliseksi. Loppujen lopuksi luulen saaneeni tähän tutkimuskysymykseen yhdenlaisen vastauksen laatimani ohjeistuksen muodossa. Tämä tuskin on ainut mahdollinen vastaus, mutta kuitenkin yhdenlainen toimiva jälkihuoltosuunnitelma.

Haasteellisuutta, mutta samalla tekemisen mielenkiintoisuutta ja motivaatiota lisäsi entisestään työn vastuullisuus. Tehtäväni oli luoda toimiva työväline, joten minun oli käytännön toiminnan takia onnistuttava tekemään kattava ohjeistus, jota voitaisiin soveltaa kaikissa Onnentupa Oy:n yksiköissä. Valmis lopputulos ei vaikuttaisi pelkästään omaan valmistumiseeni ja jatkooni, vaan myös asiakkaani tulevaisuuden toimintaan.

Lähteet

Painetut lähteet

Airola, M. & Tarsalainen, A. 2005. Murkkuelämää. LK-kirjat. Helsinki: Lastenkeskus.

Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino Oy.

Fenwick, E. & Smith, T. 1994. Murrosiästä aikuisuuteen. Selviytymisopas nuorille ja heidän vanhemmilleen. Porvoo: Weilin+Göös.

Hämäläinen, U. & Kangas, O. 2010. Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto, Helsinki: Sastamala. Vammalan Kirjapaino Oy.

Härkönen, U. Teorian ja tutkimuskohteen vuorovaikutus: Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria ihmisten kehittymisestä teoksessa Oppimista, opetusta, monitieteisyyttä - Kirjoituksia kuninkaankartanon mäeltä. Niikko, A. Pellikka, I. & Savolainen, E. (toim.) Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Joensuun yliopistopaino. Joensuu. 2012.

Jarasto, P. & Sinervo, N. 1999. Elämää varten. Murrosikäisten ja nuorten maailma. Jyväskylä: Gumerrus kirjapaino Oy.

Kaltainen, T. & Rosenius M. 2012. Huollon suojasta itsenäiseen elämään: ITSENÄISTYVÄN NUOREN KANSSA TEHTÄVÄN JÄLKIHUOLTOTYÖN TOTEUTUMINEN MEHILÄISEN LASTENSUOJELUYKSIKÖISSÄ. Pohjoiskarjalan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Kangaspunta, K. & Kankaanniemi, J. 2005. Työkirja ammatillisen perhekodin laadunhallintaan. Mikkeli: Kehityspolku Oy.

Kivihalme, M. 2012. Itsenäistyminen lastensuojelu asumisharjoittelussa: tutkimus nuorten kokemuksista asumisharjoittelusta tukiasuntoon ja siitä itsenäiseen elämään. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Kivinen, S. 2009. Opas jälkihuollossa olevien nuorten vanhemmille. Helsinki: Suomen kasvat- ja perheneuvontaliitto. Hakapaino Oy.

Laaksonen, S. (toim.) 2004. Jälkihuolto-opas. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto. Gummerus Kirjapaino Oy.

Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417.

Manninen, M. 2013. Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. Väitöskirja.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa - käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007) soveltamisopas. Vaajakoski. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Gumerrus Kirjapaino Oy.
Valtakunnallisen sijaishuollon laatukriteerit. 2004. Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Lastensuojelun keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Sähköiset lähteet

Ammatillisten perhekotien liitto. 2013. Sijaishuollosta. Viitattu 19.9.2013.
<http://apkl.fi/sijaishuollosta/>

Karlsson, Linnea. LT, el. 2011. Nuorisopilotti. Viitattu 26.9.2013.
<http://www.turku.fi/Public/download.aspx?ID=133740&GUID=%7B63A25DBE-1527-467E-826C-0D5B2BFD752D%7D>.

Nurminen, K-M. Nuoret. Jälkihuolto on nuoren oikeus. Perhehoito-julkaisu. 6/2011. Viitattu 10.10.2013.
http://www.perhehoitoliitto.fi/julkaisut/phlehti6_11/jalkihuolto.pdf

Similä, J. 2012. Lasten ja nuorten yhteiskunnallinen hyvinvointi alkaa arjen hallinnasta. Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkolehti. Viitattu 27.9.2013.
<http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2012/1005/teemapalsta.html>

Suomen mielenterveysseura. 2013. Kriisikeskus. Psykologinen tuki. Viitattu 26.9.2013.
<http://www.ssmts.fi/kriisikeskus/alisivu2/>

Vuorela, S. 2005. Haastattelumenetelmät. Ovaska, S., Aula, A. & Marjaranta, P. (toim.) Käytännötytymistutkimuksen menetelmät. Viitattu 7.11.2013.
<http://www.cs.uta.fi/usabsem/luvut/3-Vuorela.pdf>

Julkaisemattomat lähteet

Onnentupa Oy:n laatukäsikirja. Reijantupa. Viitattu 26.9.2013.

Virkkunen, R. Reijantupa. Onnentupa Oy. Yrittäjä. Haastattelut. Tuusula. 24.8. -14.10.2013

Kuviot

Kuvio 1: Työelämäyhteistyön ja haastattelujen aikajana.....	28
Kuvio 2: Jälkihuollon suunnittelu.....	33
Kuvio 3: Nuoren itsenäistymisvalmiuksien tukemisen osa-alueet	38
Kuvio 4: Jälkihuollon päättämisen askeleet.....	43

Liitteet

Itsenäistyvän nuoren valmiudet	51
Jälkihuoltoikäinen nuori perhekodilla	55
Itsenäistyvän nuoren roolikartta.....	56
Verkostokartta.....	57

Itsenäistyvän nuoren valmiudet

Johdanto

Itsenäistyvä nuori tarvitsee elämässään monenlaisia valmiuksia. Olen kasannut niitä tähän listaksi, jotta jokaisen nuoren kohdalla voisi kohta kohdalta katsoa, miten nämä taidot oikeasti ovat nuorella hallinnassa. Tämän pitäisi olla etenkin lastensuojelun piirissä helpottava työväline, koska sitä voi käyttää jo siinä vaiheessa, kun nuori on vasta pikkuhiljaa valmistautumassa itsenäistymiseen. Näin varmistetaan, että nuorella on oikeasti eväitä elämään ja kykyä huolehtia asioistaan, kun itsenäistymisen aika koittaa. Toki tämä listaus koostuu pelkistä pääpiirteistä, eikä näin ollen voi kattaa kaikkea, mitä aikuiselta tässä yhteiskunnassa vaaditaan, mutta näillä peruselementeillä pitäisi päästä ainakin hyvään alkuun, ja näillä pohjataidoilla pitäisi parantua myös ymmärrys siitä, mistä saa lisää tietoa jos ja kun sitä tarvitaan. Monet asiat tässä listassa voivat tuntua itsestäänselvyyksiltä, mutta sitä ne eivät ole. Nuori ei voi tietää miten keitetään kananmunia, jos kukaan ei ole häntä ikinä päästänyt sitä keittiöön katsomaan tai kokeilemaan, eikä nuori voi tietää miten hoidetaan Kelan asioita, jos hän ei ole ikinä edes nähnyt Kelan toimistoa sisältä, saati tarvittavia lomakkeita.

Minä

Onko nuorella selkeä ja realistinen minäkuva? (kuka hän on, missä hän on hyvä, vahvuudet, heikkoudet)

Onko nuorella terve itsetunto? (näkeekö hän itsessään sekä positiivisia että negatiivisia puolia, ovatko hänen käsityksensä itsestään realistiset)

Elämäntilanteen kartoitus

Ymmärtääkö nuori nykyisen elämäntilanteensa? (realistinen käsitys koulun sujumisesta, ystävyysuhteista yms)

Onko nuorella vahva tukiverkosto? (perhe, ystävät)

Tulevaisuuden näkymät

Onko nuorella tulevaisuuden suunnitelmia?

Jos on, ovatko suunnitelmat realistisia?

Suhtautuuko nuori tulevaisuuteen positiivisesti?

Jälkihuoltoa koskeva asiakassuunnitelma

Onko nuori saanut ilmaista, mitä itse haluaisi jälkihuoltosuunnitelmalta?

Kokeeko nuori olevansa tyytyväinen ja haluaa sitoutua suunnitelman tavoitteisiin?

Arki

Arkeen kuuluu monenlaisia asioita, joiden pyörittämistä aikuiset tullaavat pitämään itsensänselvyyksinä, mutta kokemattomalle nuorelle ei sellaisia juuri olekaan kuin itsestänselvyydet. Etenkin jos nuorella on ollut selkeitä vaikeuksia ottaa vastuuta omasta koulunkäynnistä, raha-asioista ja muusta toiminnasta jo ennen itsenäistymisen ajattelua, tarvitsee hän paljon tukea ja välineitä siihen, että saisi tulevaisuuden arjestaan toimivaa, kun samassa taloudessa ei enää asu aikuisia, jotka huolehtivat asioiden toimivuudesta.

Ajan käyttö

Osaako nuori suunnitella päivänsä? (mihin aikaan on missäkin)

Osaako nuori suunnitella useita päiviä eteenpäin asioitaan?

Osaako nuori varata itse esimerkiksi hammaslääkäriaajat ja muut aikataulut?

Raha

Ymmärtääkö nuori rahan arvon? (pitääkö hän itsestänselvyytenä sitä, että hänelle kuuluu rahaa? Ymmärtääkö hän sitä, että rahaa maksetaan tehdystä työstä? Onko 50 euroa hänelle iso vai pieni summa arkikäytössä?)

Osaako nuori suunnitella rahankäyttöään? (jos menee tänään ravintolaan syömään, mihin rahat riittää loppuviikkona?)

Pitääkö nuori huolen rahoistaan? (Lainaako hän kavereilleen rahaa? Pitääkö hän huolta lompakostaan ja luottokortistaan, jos lähtee kavereiden kanssa ulos?)

Ruoka

Osaako nuori tehdä ruokaa? (Selviääkö hän yksinkertaisista asioista kuten munakkaan tekemisestä ilman ohjeita?)

Elääkö nuori valmisruuilla ja herkuilla? (Jos nuori saa itse päättää, onko ruokavaliossa pelkkää limsaa ja pakastepizzaa?)

Ymmärtääkö nuori ruuan arvon? (Ymmärtääkö nuori, että myös ruoka on rahan arvoista tavaraa, vai osteleeko hän päivittäin pieniä herkuja?)

Onko ruuan terveellisyys nuorelle yhdentekevää?

Siivous

Pystyykö nuori pitämään huonettaan siistinä ilman valvontaa?

Saako nuori hoidettua itse esimerkiksi imuroinnin tai pyykkien pesun?

Tietääkö nuori, mitä vaatteiden pesumerkit tarkoittavat?

Osaako nuori valita oikean pesuaineen oikeaan paikkaan?

Jättääkö nuori esimerkiksi keittiöön aina sotkun jälkeensä?

Virastot

Osaako nuori esimerkiksi osallistua yhteishakuun tai hakea kesätöitä?

Tietääkö nuori mistä saa työttömyystukea, mistä saa passin jne?

Osaako nuori täyttää veroilmoitusta, kelan papereita tai hakemuksia?

Osaako nuori asioida virastoissa? (Tietääkö hän missä virastot ovat, milloin hän voisi niitä tarvita, miten näistä paikoista saa apua?)

Opiskelu ja työ

[] Hahmottaako nuori, mihin hänen vahvuuksillaan ja arvosanoillaan voi realistisesti päästä?

[] Tietääkö nuori mihin tukiin hänellä on oikeutta? (tietääkö hän miten hakea esimerkiksi opintotukea, jos hän voi sitä saada?)

[] Osaako nuori laatia CV:n ja käyttäytyä oikein haastattelutilanteessa?

[] Onko nuorella haaveammatti tai käsitys siitä, mihin hän menisi tulevaisuudessa töihin?

Lähde: Onnentupa Oy:n itsenäistyväälle nuorelle tarkoitettujen työvälineiden kansio. Viitattu 19.8.2013.

Jälkihuoltoikäinen nuori perhekodilla

Jos nuori jää asumaan perhekodille täytettyään 18:

- vrk-maksu on sama mikä kilpailutuksessa on määritelty vrk-hinnaksi
- säännöt ovat samat kuin muilla nuorilla
- säännöissä huomioitavaa:
 - Ø tupakointi on perhekodilla kielletty
 - Ø tupakkatuotteiden ja alkoholijuomien säilyttäminen perhekodilla on kiellettyä
 - Ø täysi-ikäisen on muistettava, että tupakan ja alkoholijuomien antaminen ja ostaminen alaikäisille on rikos
 - Ø menoista on sovittava perhekodilla: lähdet klo xx, palaan klo xx ja mennä paikkaan xx, muutoksista on ilmoitettava soittamalla tai tekstarilla
 - Ø ruokailut, hiljaisuus, siivouspäivät jne samat kuin perhekodilla muillakin
 - Ø vieraista sovitaan kuten muutkin
 - Ø nuori hoitaa opiskelukulunsa opintorahalla
 - Ø perhekoti maksaa kuukauden alussa nuoren tilille summan, joka vastaa puolta (50 %) yksin asuvan toimeentulotuen perusosasta (kattaa kk-raham, vaate-, harraste-, lomakulut, terveydenhuollon, puhelinkulut), perusosa vuonna 2013 on 477,26€
 - Ø huolehdimme, että nuorella on tässä vaiheessa omat pankkitunnukset verkkopankin käyttöä varten
 - Ø asuminen kuuluu nuorelle perhekodilta (kuten ruoka, vesi, sähkö, nettiyhteys)
 - Ø halutessaan nuori voi lähteä mukaan yhteisille matkoille

Lähde:

ONNENTUPA OY:N PERHEKODIT

**PERHEKOTI REIJANTUPA PERHEKOTI ONNENTUPA PERHEKOTI NUMMENTUPA PERHEKOTI
RUUKINTUPA**

JÄLKIHUOLLON SOPIMUSASIA

YRITTÄJÄ REIJA VIRKKUNEN

040 708 1105

reijantupa@apkl.fi

Itsenäistyvän nuoren roolikartta.

Lähde:

Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntaryhmä. 2013. Viitattu: 17.10.2013.

<http://www.vslk.fi/index.php?id=21>

Verkostokartta

Verkostokartan kehittämässä on käytetty pohjana Bronfenbrennerin teoriaa. (Ks. Klefbeck et al, 1998) (Ks. Seikkula, 1994 s.21)

Verkostokartan avulla on mahdollista kuvata yksilön ihmissuhdekokonaisuutta.

Verkostokarttaa voi käyttää moniin eri tarkoituksiin. Sen avulla voi yhdessä asiakkaan kanssa kartoittaa asiakkaan tukiverkostoja. Verkostokartan ajatusta voi käyttää apuna myös hahmotettaessa sosiaalityön yhteistyötahoja. Kartan avulla voi selvittää potentiaalisen tuen mahdollisuuksia tai toisaalta selvittää mitkä ihmissuhteet ovat asiakkaan kannalta negatiivisia.

Verkostokartan piirtäminen

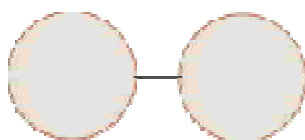
Ympyrä edustaa naista tai tyttöä

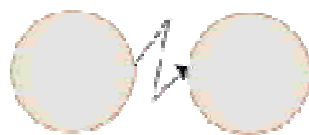
Kolmio edustaa miestä tai poikaa

Risti edustaa kuollutta ihmistä

Hyvä, tukea antava suhde

Vaikea suhde

Heikko suhde

Perhe : samassa taloudessa asuvat ihmiset, jolloin sosiaaliset suhteet ovat tiheästi päivittäin toistuvia.

Suku: eivät yhtä tiheitä kuin perhesuhteet. Tapahtuvat pääasiassa tunnetasolla kuten perhesuhteetkin. Perhe- ja sukulaissuhteista ei voi erota.

Työ ja koulu: samankaltaisia perhesuhteiden kanssa, siinä, että ne toteutuvat päivittäin. Tapahtuvat pääasiassa vastavuoroisuuden, yleisen työjaon tasoilla enemmän kuin tunnetasolla.

Muut: suhteet, jotka toteutuvat yksilön oman aktiivisuuden perusteella. Edellyttävät muita suhteita enemmän yksilön omien sosiaalisten voimavarojen käyttämistä.

Yleensä verkostokarttaa tehtäessä yksilöä pyydetään:

- 1) tekemään listan kuhunkin lohkoon kuuluvista ihmisistä, joiden kanssa hän on tekemisissä,
- 2) piirtämään kutakin ihmistä vastaavan merkin (kolmio= mies, ympyrä= nainen) itsestään oikealta tuntuvan etäisyyden päähän
- 3) yhdistämään viivalla ne ihmiset, jotka ovat toistensa kanssa tekemisissä. (Ks. Seikkula, 1994 s.23)

Verkostokartassa huomioitavaa

Usein on hyödyllistä pyytää asiakasta nimeämään verkoston keskeinen henkilö (nexus) eli se henkilö, joka on keskeisin tuen lähde asiakkaalle. Keskushenkilö on usein se, jonka kautta informaatio verkostossa kulkee yksilöltä toiselle. Kriisi on usein merkki siitä, että tämä keskushenkilö on menettänyt kykynsä tai energiansa toimintaan. Tällaisena aikana sosiaalityöntekijä voi tilapäisesti ottaa hänen paikkansa.

Joskus huomataan, että merkintöjä on hyvin vähän. Tällöin sosiaalityöntekijän tehtävänä on yhdessä asiakkaan kanssa pohtia miten tukiverkostoja voisi rakentaa tai mitä voisi tehdä jos ihmissuhteet verkostossa ovat hyvin heikkoja tai ongelmallisia.

Lastensuojelutyössä voi lasta voi pyytää piirtämään ne henkilöt, jotka hänen mielestään kuuluvat hänen perheeseensä. Verkostokarttaa voi myös hyödyntää selvitetessä muita lapsen elämälle tärkeitä henkilöitä kuten ystäviä. Lapsi voi piirroksissaan käyttää esim. eri värejä edustamaan erilaisia ihmisiä.

Lähde: Sosweb. Sosiaalityön työmenetelmät. Viitattu: 16.10.2013.

<http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/verkokartta.htm>